

UiT Norges arktiske universitet

Fakultet for naturvitenskap og teknologi / Institutt for teknologi og sikkerhet

Kapasitet til selvregulering og sikkerhetsstyring i små bedrifter

En studie om utfordringer med regulerings- og sikkerhetsarbeid i gårdsbruk

Joakim Dønland

Masteroppgave i samfunnssikkerhet, SVF-3920, juni 2021

Antall ord: 20 000 litteraturliste ekskludert

Sammendrag

Landbruket er blant de mest ulykkeutsatte næringene i Norge og gårdsbruk som små bedrifter har særlige utfordringer med å gjøre arbeid knyttet til både regulering av sikkerhet og sikkerhetsstyring. Forståelse for regulerings- og sikkerhetsarbeidet, lange arbeidsdager, mye alenearbeid og at én person ofte har ansvar for hele kjeden av sikkerhetsrelaterte aktiviteter er noen av forklaringene på hvorfor dette er utfordrende. På bakgrunn av dette hevdes det å være nødvendig å forstå disse utfordringene for å videre kunne tilpasse regelverk og arbeidsoppgaver til små bedrifter. I denne sammenheng har landbruket laget en næringsstandard som samler alle krav og som gir veiledning til HMS-arbeidet for å gjøre byrden lettere for gårdsbrukene. Oppgavens formål er å besvare problemstillinga; *Hvordan er forholdet mellom sikkerhetsregulering og bøndenes sikkerhetspraksis i driften av små gårdsbruk?* Tidligere forskning på temaet og teoretisk rammeverk har vært benyttet som grunnlag for en metodisk kvalitativ tilnærming av case-studie i form av intervjuer med gårdsbruk og næringsaktører med nåværende eller tidligere erfaring med gårdsdrift. Hovedfunnene fra dataanalysen viser at utfordringene til små bedrifter kan hevdes å bekreftes. Tilnærminga til sikkerhetsstyring kan tyde på å være mer karakterisert som ovenfra-og-ned enn som proaktiv, og det hevdes dermed at kapasiteten som gårdsbruk og næringa har til å regulere seg selv og å gjøre sikkerhetsarbeid gjennom en næringsstandard er begrenset. Forståelse for og formidling av innholdet i standarden hevdes å være noen av forklaringene på dette. Et manglende samsvar mellom det formelle systemet og hvordan ting gjøres i praksis, medfører at oppgaven vil vektlegge og hevde at samregulering med myndigheter, gårdsbrukene og næringsaktørene imellom, og prosessene med tilpasning av regelverket for små bedrifter er positivt og går i riktig retning.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tidligere forskning på små bedrifter.....	2
1.2	Problemstilling og forskningsspørsmål.....	5
1.3	Avgrensning.....	6
2	Teoretisk rammeverk.....	7
2.1	Sikkerhetsstyring.....	7
2.2	Regulering og internkontroll.....	9
2.2.1	Næringsstandarder.....	11
2.2.2	HMS-regulering på ulike nivåer.....	12
2.3	Safety-I og Safety-II.....	12
2.4	Kartlegging av risiko og etablering av barrierer.....	16
2.4.1	Metoder for kartlegging.....	16
2.4.2	Barrierer.....	18
2.5	Analytiske implikasjoner.....	18
3	Metode.....	20
3.1	Forskningsdesign.....	20
3.1.1	Et strategisk utvalg.....	21
3.1.2	Datakilder.....	21
3.1.3	Analyse av data.....	23
3.2	Validitet og reliabilitet.....	24
3.3	Vurdering av analyse og metode.....	25
4	Empiri.....	26
4.1	Regulering.....	26
4.1.1	Gårdsbrukenes opplevelse av reguleringer og krav.....	28
4.1.2	Utfordringer med å etterleve reguleringer og krav.....	29
4.1.3	Tilpasning av regulering og krav for landbruket.....	30

4.1.4	Nytten og behovet for regulering	31
4.2	Sikkerhetsstyring	33
4.2.1	Gårdsbrukenes forståelse av sikkerhetsarbeid.....	35
4.2.2	Gårdsbrukenes arbeid med HMS	36
4.2.3	Funksjoner av sikkerhetsstyring.....	37
4.2.4	Ting planlegges, men gjøres ofte annerledes i praksis.....	39
5	Diskusjon.....	41
5.1	FS1: Hvordan reguleres sikkerheten tilknyttet gårdsdrift?	41
5.2	FS2: Hvordan arbeider bønder med sikkerhet som en del av gårdsdriften?	46
6	Konklusjon	51
	Referanseliste	53

Forord

Takk til veiledere professor Are Sydnes og Svein Storbakk for inspirasjon til prosjektet, godt samarbeid og solide tilbakemeldinger gjennom det siste året. Stor takk går også til informantene som deltok i intervjuene.

1 Innledning

Fra år 2000 til 2014 førte arbeidsulykker i landbruket til at omtrent 120 mennesker omkom (Follo, Aas, Almås, Holte, Kjestveit, Logstein & Storstad, 2015). Innen næringsområdet jordbruk, skogbruk og fiske ble det registrert 33 arbeidsskadedødsfall i perioden 2014-2019, der 29 av disse skjedde i undernæringa jordbruk (Mostue, Nordtømme, Winge, 2020). De fleste ulykkene skjer i forbindelse med arbeid på traktor eller utstyr tilkoblet traktor, og klemulykker med dyr involvert er en gjenganger (Holø og Lusæter, 2020). Hvert år registreres det også store antall ulykker med personskader, ulykker uten personskader og nesten-ulykker, men det antas at det store bildet på ulykker er vanskelig å beskrive å grunn av underrapportering (Landbruks- og matdepartementet, 2010). Tallene ovenfor viser at landbruket er blant de mest ulykkeutsatte næringene i Norge.

Det som er helt spesielt for gårdsbruk sammenlignet med andre deler av arbeidslivet, er at arbeidsplassen deres også er hjemmet deres. De er ofte karakterisert som små bedrifter med tanke på antall ansatte der bonden har lange arbeidsdager og arbeider mye alene, og skal være daglig leder, regnskapsfører, sikkerhetsansvarlig og alt annet en arbeidsplass krever. Dette medfører at mange arbeidsoppgaver skal gjøres samtidig og det dermed kan oppstå en rekke ulike utfordringer knyttet til bonden selv, dyr, maskiner og andre deler av gårdsdriften. Noen av disse utfordringene er arbeid relatert til regulering og sikkerhet.

I Norge er de fleste bedrifter små og mellomstore og med andre ord ryggraden i næringslivet. Til tross for dette har særlig de små bedriftene fått relativt liten oppmerksomhet både i forskningssammenheng og til dels også fra regulerende myndigheter når det gjelder deres arbeid med sikkerhet. Det er skrevet mye om regulering og sikkerhetsstyring på organisasjonsnivå og i sammenheng med større bedrifter, men det er derimot mindre å finne i litteraturen og i forskninga om de små bedriftene. Mer spesifikt de veldig små bedriftene med kun én til noen få ansatte. Det kan derfor hevdes å være et stort behov for kunnskap om dette temaet og for å bygge kompetanse om regulering, sikkerhetsstyring og HMS i små bedrifter, hvor det ofte er ansvaret til én enkelt person å forvalte hele kjeden av sikkerhetsrelaterte aktiviteter. Dette skal oppgaven bidra til å rette fokus mot. I denne sammenheng vil oppgaven fokusere på landbruksnæringa, men hensikten er at oppgaven skal kunne være overførbar og

dekkende for små bedrifter generelt. Derfor vil noen områder være spesifikke for gårdsbruk og andre være mer generelle for små bedrifter.

Oppgaven går ut på å beskrive og forklare hvordan regulerings- og sikkerhetsarbeid foregår i små bedrifter, i denne sammenheng gårdsbruk, og hvorfor disse aktivitetene ofte er utfordrende å gjennomføre under forholdene deres. Det som skal gjøres er å sammenstille tidligere forskning på små bedrifter, legge fram et teoretisk rammeverk for å illustrere hvordan landbruket reguleres; hvordan sikkerhetsstyring og deler av dette gjøres og kan gjøres for å både etterleve krav og forbedre sikkerheten i bedrifter; hvordan ulike metoder kan benyttes i dette arbeidet; hvilken funksjon barrierer har i sammenheng med sikkerhetsarbeidet; og hvordan ulike tilnærminger til sikkerhetsstyring kan påvirke hvordan sikkerhetsarbeid gjøres. Det som er gjort i denne prosessen er litteratursøk i forkant av utarbeidinga av det teoretiske rammeverket, for å videre legge til rette for innsamling av datamateriale i form av intervjuer. Dette har videre vært grunnlaget for dataanalysen. Oppgaven er strukturert og bygget opp ved å innledningsvis presentere tidligere forskning på små bedrifter (kap.1), før den videre legger fram teoretisk rammeverk (kap.2), metodologisk tilnærming (kap.3), analyse av data (kap.4), diskusjon av funn (kap.5) og avslutningsvis konklusjon (kap.6).

1.1 Tidligere forskning på små bedrifter

Legg, Laird, Olsen og Hasle (2015) har sammenfattet nåværende kunnskap på feltet om helse og sikkerhet i små bedrifter, der forskningen har utviklet seg de siste tiårene. Fokuset på feltet har flyttet seg fra identifisering av farer, eksponering og konsekvenser, gjennom å identifisere årsaksforklaringer og de særegne forholdene små bedrifter opererer i, til identifisering av intervensjon og strategier som kan hjelpe med å bidra til sikrere arbeidsplasser. Hasle og Limborg (2006) gjennomgikk litteraturen om forebyggende helse- og sikkerhetsaktiviteter på arbeidsplasser (occupational health and safety/OHS), og viser til at små bedrifter har spesielle problemer med arbeidsmiljøet der risikoen er høyere, samt at evnen til å kontrollere risikoen er lavere. Det er høyere ulykkesrisiko i små bedrifter både når det gjelder dødelige og andre seriøse ulykker, i tillegg til større eksponering for fysiske og kjemiske farer. Annen forskning påpeker også at arbeid i små bedrifter er preget av høyere risiko enn større bedrifter (Arocena og Nunez, 2010; Hasle, Kvorning, Rasmussen, Smith og Flyvholm, 2012; Schmidt, Gunnarson, Dellve og Antonsen, 2016; Micheli og Cagno, 2009; Hasle, Kines og Andersen, 2007; Legg et al., 2015; Sinclair og Cunningham, 2013; De Merich, Gnoni, Malorgio, Micheli, Piga, Rosso, Sala og Tornese, 2018; Sørensen, Hasle og Bach, 2006; Champoux og Brun, 2003; Masi og

Cagno, 2013). Landbruket er en av sektorene hvor dette er særlig fremtredende, men det gjelder også for små bedrifter innen bransjene bygg- og anlegg, industri og transport. En av de sentrale forklaringene på dette er at små bedrifter har utfordringer med å kontrollere risiko på grunn av begrensede menneskelige og økonomiske ressurser (Hasle og Limborg, 2007; Hasle et al., 2012; Champoux og Brun, 2003). Videre er det også utfordringer knyttet til etterlevelse av kravene til arbeidsmiljøet, også grunnet ressurser, der kostnaden av å implementere kontrolltiltak blir reelt større for små bedrifter.

Små (og mellomstore) bedrifter kan bedre forstås ved å tydeliggjøre kontekstuelle faktorer som skiller dem fra større bedrifter. Eieren av små bedrifter fremheves som hovedaktøren når det gjelder å få til endringer, der personlige verdier og prioriteringer bestemmer kulturen, sosiale relasjoner og holdninger i bedriften (Hasle og Limborg, 2007). Det betyr at sikkerhetsaktiviteter i bedriften også er relatert til eierens oppfatninger og motivasjon (Sinclair og Cunningham, 2013). Relatert til dette vil eieren ofte være nødt til å håndtere en rekke forskjellige utfordringer på samme tid gjennom lange arbeidsdager, noe som medfører at arbeidsoppgaver relatert til helse og sikkerhet kan bli nedprioritert. Dette er en situasjon hvor en og samme person skal styre alle aktiviteter i bedriften både som eier og driftsansvarlig (Champoux og Brun, 2003; Hagqvist, Vinberg, Toivanen, Hagström, Granqvist og Landstad, 2020), og akkurat dette er en nøkkelfaktor for å forstå forholdene til små bedrifter (Hasle et al. 2009). Størrelsen på bedriften er dermed svært relevant når helse- og sikkerhetssystemer skal designes og implementeres (Micheli og Cagno, 2009).

I arbeidet med interne aktiviteter for helse og sikkerhet finnes det en rekke krav og reguleringer fra ulike aktører utenfra som bedrifter må imøtekomme. Et av disse kravene vil ofte innebære å etablere et styringssystem som eksempelvis kan omfatte periodiske vurderinger knyttet til sikkerhet og risiko i bedriften. Ettersom eieren er den sentrale personen, vil hans/hennes meninger og verdier påvirke hvilken tilnærming bedriften har til styringa av disse helse- og sikkerhetsaktivitetene. I forbindelse med dette anser mange bedriftseiere regulering og krav til arbeidsplassen som en (unødvendig og byråkratisk) byrde, og vanskelig for små bedrifter å etterleve (Bragatto, Ansaldi, Agnello, 2014, Hasle et al., 2012; Schmidt et al, 2016; Hasle et al., 2011). De overvurderer kunnskapen deres om risiko og undervurderer de aktuelle risikoene, og HMS blir et lite problem sammenlignet med den daglige driften (Legg et al., 2015). Begrenset kunnskap og strammere økonomiske rammer er noen hovedforklaringene på disse problemene (Hasle et al., 2012). Mye tyder også på at HMS-arbeidet blir plassert utenfor de

normale driftsaktivitetene med begrenset integrering i bedriften, der styringa av bedriften ofte er av en uformell karakter. Dette medfører at tilnærminga til helse og sikkerhet er å løse problemer når de oppstår, heller enn å planlegge for hvordan de kan løses eller unngås. Ettersom skader og ulykker sjeldent skjer i den enkelte bedriften, oppfattes det som at risikoen er lav og at eieren har nødvendig kunnskap for å kontrollere den (Hasle og Limborg, 2006; Hasle et al., 2009; Hasle et al, 2012).

På bakgrunn av det ovenfor vil det være nødvendig å utvikle tilnærminger til helse- og sikkerhetsaktiviteter som er spesifikke for små bedrifter, helst løsninger med lave kostnader. I denne sammenheng er det også en utfordring at terminologien som brukes i regulering og krav til bedriftene er utviklet av sikkerhetsfolk, og dermed lite eller ikke passende for de som skal følge dem. Derfor er det sentralt at sikkerhetsinitiativer rettet mot små bedrifter er rett på sak, korte, tydelige og enkle å tilpasse til de eksisterende forholdene (Kines, Andersen, Andersen, Nielsen, Pedersen, 2012). Styringssystem for helse og sikkerhet har vist seg å ha en viktig rolle for å forebygge ulykker på arbeidsplasser (Arocena og Nunez, 2010), men det er også fremhevet at systemene ikke tar hensyn til iboende endringer i sosiale-tekniske systemer (Reiman og Rollenhagen, 2011). Arbeidsdagen i små bedrifter krever ofte tilpasning og improvisering som gjør at systemet kan fungere lite hensiktsmessig for de gitte situasjonene.

I nyere forskning har det vist seg at å påvirke til en mer proaktiv sikkerhetsatferd hos individer eller grupper kan være en løsning på utfordringene til små bedrifter og bidra til å redusere ulykker og andre sikkerhetsrelaterte hendelser, og dermed forbedre sikkerheten på arbeidsplasser (Mei, Wang, Liu, Zhou og Zhang, 2020). Dette innebærer at tilnærminga til sikkerhetsstyring bør være mer proaktiv istedenfor å bestå av påkrevde regler til sikkerhet og tvangsmessig atferd. Dokumenter og annen skriftlig informasjon om sikkerhet har vist seg å spille en liten rolle for sikkerheten i små bedrifter (Hasle et al. 2006). I arbeidet med sikkerhetsutfordringer kan det tyde på at en ovenfra-og-ned-tilnærming er for enkel og utdatert, mens en nedenfra-og-opp-tilnærming eller en kombinasjon av dem vil være mer praktisk og realistisk for styring av sikkerhet i små bedrifter. Det har også blitt argumentert for å endre perspektivet på at de utenfor bedriften identifiserer problemer, og skal legge føringer og reguleringer på de som er innenfor bedriften (Hasle et al., 2012). I denne sammenheng hevdes det at reguleringa av små bedrifter må være bedre skreddersydd for å være passende til å forbedre sikkerhetsarbeidet (Hagqvist et al., 2020). Dette betyr at det kreves en forståelse for utgangspunktet og forholdene til små bedrifter når metoder for sikkerhetsstyring skal designes

og utvikles, og apparatet og aktørene rundt bedriftene i den gitte sektoren bør ha en aktiv rolle i dette arbeidet. De mest fremtredende barrierene som påvirker design, implementering og evaluering av HMS-arbeid er regulering, ressurser og informasjon (Masi og Cagno, 2015).

Regulering oppfattes ofte som strenge lovkrav og byråkratisk, det kan spille en viktig rolle ved å invitere til å forbedre sikkerhet, men også ha skadelige effekter når kostnaden fremstår som høy og effektiviteten av det som vag. Den byråkratiske utfordringa innebærer mengden med papirarbeid som ofte oppfattes som for krevende å etterleve, mens barrieren om ressurser bedre kan forstås som ressursene dedikert til sikkerhetsarbeid. HMS ses ofte på som kun en kostnad, mens fordelene av å bruke tid på det ikke oppfattes av eierne (Masi og Cagno, 2015). Informasjonsfaktoren viser til fraværet eller ineffektiviteten av kommunikasjon og informasjon, manglende forståelse for relevansen av sikkerhet og manglende støtte og veiledning, mellom reguleringsmyndigheter, organisasjoner og bedriften.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Problemstillinga for oppgaven er som følger:

Hvordan er forholdet mellom sikkerhetsregulering og bøndernes sikkerhetspraksis i driften av små gårdsbruk?

Følgende to forskningsspørsmål er formulert for å besvare problemstillinga:

Hvordan reguleres sikkerhetsarbeidet tilknyttet gårdsdrift? Spørsmål 1 fokuserer på hvordan sikkerheten tilknyttet gårdsbruk reguleres og hvilket reguleringsregime de befinner seg i. Små bedrifter i landbruket reguleres ikke bare av myndigheter, men også av andre aktører i næringa som medfører antagelser om at ulike typer reguleringsregimer eksisterer på samme tid og sted. I sammenheng med utfordringene små bedrifter har med regulering er fokuset også på hvordan sikkerhetsregulering settes ut i praksis.

Hvordan arbeider gårdsbruk med sikkerhet som en del av gårdsdriften? Spørsmål 2 fokuserer på hvordan sikkerhetsarbeidet gjøres av gårdsbrukene som en del av gårdsdriften, og hvilke funksjoner av sikkerhetsstyring de benytter for å gjøre arbeidet. Det kan antas at alle bedrifter har en eller annen tilnærming til sikkerhet, så spørsmålet blir dermed hvordan gårdsbrukene arbeider med sikkerhet med et særlig fokus på at de er små bedrifter.

1.3 Avgrensning

Oppgaven har fokus på karakteristikk ved små bedrifter og spesifikke deler av deres arbeid med regulering, sikkerhetsstyring og HMS, og velger dermed å ikke se på andre sikkerhetsrelaterte områder slik som læring, kultur, psykososiale faktorer osv. Disse elementene av sikkerhet i små bedrifter har blitt valgt å utelukkes fordi det vil gå utenfor oppgavens omfang. Regulering er i denne sammenheng avgrenset til å omfatte regulering knyttet til sikkerhet, og ikke hele omfanget av reguleringer som gårdsbruk må forholde seg til. For ordens skyld omtales de små bedriftene i oppgaven enten som *gårdsbruk* eller som *bønder*.

2 Teoretisk rammeverk

I denne delen av oppgaven presenteres det teoretiske rammeverket som er knyttet til temaet, problemstillinga og forskningsspørsmålene ovenfor, og skal benyttes for å diskutere de empiriske funnene i kapittel 4. Rammeverket består av sikkerhetsstyring, tilnærming til sikkerhetsstyring (Safety–I og Safety–II), regulering og internkontroll, og kartlegging av risiko og etablering av barrierer (risikoanalyse). Oppgavens tilnærming til dette rammeverket har som hensikt å fremstille det så teoretisk enkelt og forståelig som mulig, ettersom oppgaven som helhet omhandler små bedrifter, noe som videre medfører at det kreves å være på et relativt enkelt og tydelig nivå (ref. tidligere forskning). Det kan hevdes å være lite nyttig å legge fram teorier som er mer kompliserte enn det de trenger å være når temaet omhandler regulering sikkerhetsstyring i små bedrifter.

2.1 Sikkerhetsstyring

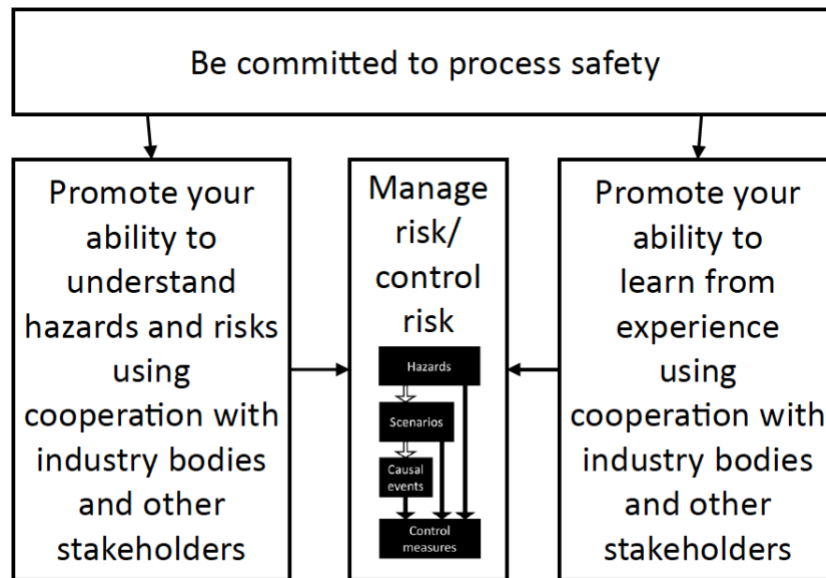
På den ene enden av skalaen finnes organisasjoner med en veldig organisert tilnærming til sikkerhet, mens det på den andre finnes små bedrifter med uformelle sikkerhetsrutiner (Harms-Ringdahl, 2004). I arbeidet med å oppnå sikkerhet er det mange ulike tilnærminger, der noen av de vanligste vil være ulykkegranskning, risikoanalyse/-styring og sikkerhetsstyring. De praktiske implikasjonene av disse tre konseptene er forskjellige, men de har også koblinger mellom seg som gjør at de både kan overlappe og utfylle hverandre. Et eksempel på dette er at sikkerhetsstyringssystemet kan beskrive hvordan ulykker skal granskes og hvordan risiko skal analyseres. I denne oppgaven vil fokuset være på tilnærminga til sikkerhetsstyring, ettersom det i større grad brukes i sammenheng med HMS-aktiviteter som påvirker ansatte i bedriften og også det eksterne samfunnet (Grote, 2012).

Sikkerhetsstyring kan defineres som en «*organisert tilnærming til å styre sikkerhet med de nødvendige organisatoriske strukturene, ansvarsområder, retningslinjer og prosedyrer*» (ICAO, 2006). Denne tilnærminga til begrepet vil være passende for å beskrive arbeidet i større bedrifter som ofte har disse organisatoriske nødvendighetene i form av profesjonelle sikkerhetsfolk, mens det for små bedrifter med mindre kompetanse kan være hensiktsmessig å benytte en enklere definisjon; «*sikkerhetsstyring er en måte å håndtere farer (sikkerhetsrisikoer) i en bedrift*» (Harms-Ringdahl, 2004). Typiske komponenter i sikkerhetsstyring vil være retningslinjer for sikkerhet, ressurser og ansvar for sikkerhet, identifisering og begrensnig av risiko, standarder og prosedyrer, opplæring i forbindelse med

sikkerhet, rapportering av avvik og ulykker, tilsyn og kontinuerlig forbedring mfl. (Grote, 2012). Omfanget av denne listen vil følgelig være varierende ut ifra størrelsen på bedriften.

Risiko innebærer utfall med innvirkning på noe mennesker verdsetter (konsekvens), sannsynligheten for at dette oppstår (usikkerhet), og en formel til å kombinere disse (Renn, 2008). Utfallene kan være både positive og negative.

I kontekst av sikkerhetsstyring i små bedrifter kan en modell for grunnleggende sikkerhetsstyring illustrere aktiviteter som ligger til grunn for å kontrollere farer/risikoer, vist i figur 1. Modellen viser at utgangspunktet for sikkerhetsstyring er å forplikte seg til å jobbe med sikkerhet, f.eks. prosess-sikkerhet eller personlig sikkerhet. Ettersom ingen organisasjoner, større eller små bedrifter forventes å forstå eller lære kun basert på interne erfaringer, viser modellen at eksterne kilder til ekspertise bør brukes for at små bedrifter skal få hjelp fra relevante næringsaktører (Ferjencik, 2020). Videre viser modellen en midterste boks for å styre og/eller kontrollere risiko, der det i første omgang handler om å identifisere de mulige farene. Når en fare er identifisert vil det deretter være mulig å identifisere kontrolltiltak som enten fjerner eller reduserer risikoen for faren. Dersom en fare ikke kan fjernes med kontrolltiltak på dette steget, vil neste steg innebære å identifisere (ulykke)scenarier som beskriver hvordan faren kan oppstå, det vil si hvordan hendelsesforløp kan utvikle seg til ulykker og hvilke konsekvenser dette kan medføre. Når scenarier er identifisert er det en ny mulighet til å identifisere kontrolltiltak. Det siste steget forteller at en mer detaljert scenarionalyse av kausale hendelser er nødvendig dersom man ikke identifiserer passende kontrolltiltak for farene eller scenarioene. Innenfor hvert scenario finnes det en rekke hendelser der kombinasjonen av noen av disse vil forverre kontrollen over farene, og det vil dermed være mulig å fokusere på mer spesifikke og detaljerte kontrolltiltak. Denne grunnleggende formen for sikkerhetsstyring viser hva som er fundamentalt for sikkerhetstenkning i små bedrifter for å kunne operere i henhold til moderne tilnæringer til sikkerhetsstyring (Ferjencik, 2020).

Figur 1. En modell for grunnleggende sikkerhetsstyring (Ferjencik, 2020).

2.2 Regulering og internkontroll

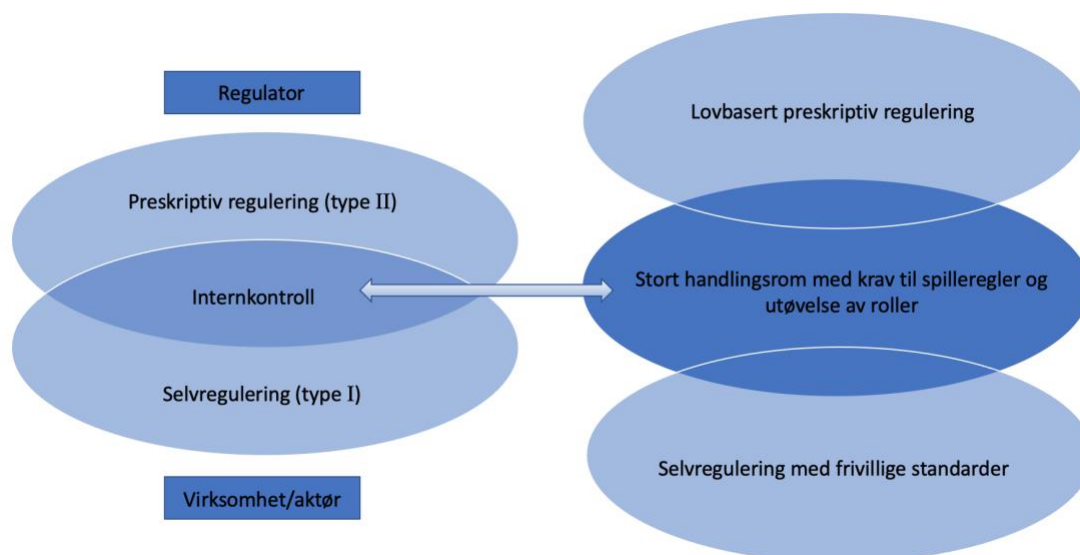
Regulering, som i denne sammenheng innebærer regulering av helse, miljø og sikkerhet (HMS) i små bedrifter, baseres på ideen om risikobasert tilsyn der aktørene som regulerer har fokuset rettet på bedrifter og arbeid omfattet av betydelig risiko (Karlsen, 2011). På samme måte som at sikkerhetsstyring har en skala med ulike tilnærminger, der tradisjonell og preskriptiv *command and control* på den ene siden og selvregulering på den andre siden er de to ekstreme tilnærmingene (Fairman og Yapp, 2005). Ofte vil de ulike reguleringsregimene inneholde elementer fra begge disse. Type reguleringsregime vil påvirkes av faktorer slik som forståelse av risiko, aktuelle interesser og offentligheten. Det vil f.eks. være risiko i form av helse/arbeidsmiljø, interesser i form av industri og tilhørende organisasjoner, og offentlighet i form av politisk interesse og/eller debatter (Hood, Rothstein og Baldwin, 2001).

En tilnærming som er ment å erstatte tradisjonelle reguleringsformer er internkontroll som kombinerer selvregulering (type I) og preskriptiv regulering (type II) (Engen, Kruke, Lindøe, Olsen, Olsen og Pettersen, 2016). Dette virkemidlet skal gi bedrifter større frihet og selvstendighet i arbeidet med å utvikle og ta i bruk løsninger som er tilpasset deres behov og forhold, i tillegg til større ansvar for å styre interne prosesser og organisering av aktiviteter, som i forbindelse med Internkontrollforskriften er knyttet til HMS-aktiviteter. Internkontroll fungerer som en reguleringshybrid mellom de to typene av styring og kontroll. Type I - selvregulering handler om at bedriften selv vet hva som er best for dem, og at de evner å styre og kontrollere risikoen de selv produserer og som er en del av arbeidet deres. Type II -

preskriptiv regulering derimot handler om at kontroll utøves gjennom rettslig bindende lover og forskrifter, der ekstern tilsynspraksis og kontroll skal legge føringer for sikkerhetsarbeidet (Engen et al., 2016).

Kombinasjonen av disse typene innebærer at myndigheter pålegger bedriftene å ha system for selvregulering, også kalt egenkontroll eller håndhevet selvregulering. «Enforced self-regulation», eller håndhevet selvregulering på norsk, ble først omtalt av Braithwaite (1982) og referer til at de som regulerer stiller krav til bedrifter om at de selv skal avgjøre og implementere interne regler og prosedyrer for å imøtekomme retningslinjene fra reguleringene. Ulike kombinasjoner av lovbasert preskriptiv regulering og selvregulering med frivillige standarder, medfører at internkontroll gir et stort handlingsrom med krav til spilleregler og utøvelse av roller. I denne sammenheng er internkontrollsystemet for regler og dokumentasjon en sentral del av håndhevet selvregulering (Ayres og Braithwaite, 1992).

Selv om håndhevet selvregulering anses som fordelaktig i henhold til tradisjonell command and control, har det blitt beskrevet utfordringer ved denne tilnærminga til regulering. De som skal gjennomføre internkontroll mangler ofte forståelse for hvordan regulering av egen bedrift skal gjøres, noe som er særlig fremtredende i små bedrifter, der det også ofte mangler forståelse for risikoene assosiert med arbeidet deres, i tillegg til begrensede ressurser for å drive sikkerhetsarbeidet (Fairman og Yapp, 2005). Dette medfører at internkontrollen avhenger av vilje fra ansatte til å gjøre arbeidet, insentiver må være til stede for å få bedrifter delta i å jobbe med internkontroll, kunnskap trengs for å få bedriftene til å forstå hva som må gjøres og hvordan det skal gjøres, og det er behov for å få til endringer og motivasjon. I denne sammenheng har særlig små bedrifter utfordringer med all form for internkontroll (Aalders og Wilthagen, 1997; Dawson, Bamford, Willman, Clinton, 1988; Glenn, 1993). Det påpekes også at regulering av små bedrifter utgjør en stor byråkratisk byrde, der reguleringa er vanskelig å forstå og implementere (Hale, Borys & Adams, 2013).

Figur 2. Internkontroll – en hybrid mellom to idealtyper. (Basert på Engen et al., 2016).

2.2.1 Næringsstandarder

I tillegg til command and control og selvregulering finnes det næringsstandarder der næringer regulerer seg selv, og setter krav (praksisregler) til bedriftene i næringa. Fordelene med selvregulering i næringer er effektivitet, fleksibilitet, sensitivitet til markeder og lavere kostnader, og ettersom at standardene utvikles av personer i næringa med detaljert kunnskap om den, argumenteres det for at dette vil føre til mer praktiske standarder (Gunningham og Rees, 1997). Aktører som befinner seg mellom staten og bedriftene har her en særegen kapasitet for å påvirke reguleringene (Cladis, 1993), ettersom de har spesiell kunnskap og mulighet for direkte påvirkning, og kan effektivt regulere næringa gjennom delte praksiser når de vet hvordan den fungerer (Durkheim, 1993). Et rammeverk i form av næringsstandard vil gi grunnleggende struktur og veiledning med generelle standarder for hele næringa, og legger til rette for at bedrifter bruker rammeverket som basis for å selv utvikle detaljerte regler og prosedyrer (Gunningham og Rees, 1997).

Statens rolle i regulering og hvordan den kan tilrettelegge og bidra til utvikling av sterkere og mer effektive former for selvregulering i næringer, hevdes å kunne forbedres gjennom en blanding av offentlig og private reguleringer, kalt *samregulering av næringer* (Grabosky og Braithwaite, 1986; Ayres og Braithwaite, 1992). En samregulering innebærer at myndigheter sørger for effektiv involvering av en passende tredjepart (mellom staten og bedrifter) istedenfor å være en aktør med direkte deltakelse. Det argumenteres for at en blanding av selv-regulering, statlig regulering og involvering av en tredjepart kan komplimentere hverandre og fungere

bedre enn med bare én alene eller to av disse kombinert (Gunningham og Rees, 1997). Dette krever at reguleringa er responsiv, altså at de som utformer reguleringene forstår hvordan kapasiteten for selv-regulering varierer blant bedriftene i næringa, og identifisere næringas kapasitet til å regulere seg selv i henhold til reguleringenes formål. Gunningham og Rees (1997) viser til eksempler der tredjepartsregulatorer har et dekningsområde for nærmere 400 arbeidsplasser, og som ønsker å konsultere og løse problemer heller enn å sjekke for rutinemessig etterlevelse av krav. Et annet eksempel de viser til er synet på næringer som unike enheter med unike problemer, som best kan løses av de aktørene som er kjent med næringa og prosessene i den.

2.2.2 HMS-regulering på ulike nivåer

Regulering av HMS kan foregå på ulike nivåer, der begrepene som benyttes i norsk kontekst er forvaltning, ledelse og styring og er knyttet til HMS-arbeidet (Karlsen, 2011). HMS-forvaltning viser til den statlige styringen gjennom lovverk og tilsynsorganer på det som kalles makro-nivå - det øverste nivået. HMS-styring på laveste nivå, mikro-nivå, refererer til iverksetting og kontroll av teknisk og administrative HMS-tiltak i bedriften, mens det mellom de foregående nivåene ligger et meso-nivå for HMS-ledelse som handler om bedriftens planlegging og gjennomføring av HMS-arbeid (Karlsen, 2011). Større bedrifter vil kunne ha en egen sikkerhetsansvarlig og/eller avdeling for å gjøre arbeidet på det midterste meso-nivået for å forbedre og utvikle system for sikkerhetsstyring, mens det i små bedrifter vil kunne være en og samme person som er ansvarlig på både meso- og laveste mikro-nivå uten den nødvendige kompetansen. Styring, regulering og lovgivning har i lang tid hatt som mål å forhindre arbeidere, kunder og offentligheten fra å bli utsatt for uakseptable farer (Hollnagel, 2014). Disse myndighetene tar ikke del i de daglige aktivitetene som de legger føringer for i bedrifter, og har derfor begrenset forståelse for hvordan arbeidet faktisk gjøres.

2.3 Safety-I og Safety-II

Innen sikkerhetsstyring beskrives to ulike moduser som sikkerhet kan oppnås gjennom, der den ene omhandler sikkerhetsstyring gjennom sentralisert kontroll - Safety-I - og den andre gjennom *guided adaptability* - Safety-II - som fornorsket kan oversettes til *veiledet tilpasningsevne*. Den første modusen av sikkerhetsstyring innebærer å innrette og kontrollere bedriften og menneskene i den med sentraliserte bestemmelser om sikkerhet, og videre implementere planer for det operasjonelle arbeidet med tilhørende krav og prosedyrer (Provan,

Woods, Dekker, Rae, 2020). Denne typen sikkerhetsstyring fokuserer på standardisering og etterlevelse av krav og har over lengre tid vært den dominerende tilnærminga til sikkerhet. Her anses ulykker og nestenulykker å skyldes avvik fra planene og det blir et sterkere fokus på å overholde disse, med påfølgende fokus på å identifisere og eventuelt eliminere avvikene. Kapittel 2.1 ovenfor illustrerer denne Safety-I-tilnærminga til sikkerhetsstyring.

Den andre modusen utfordrer dette synet med teorier som vektlegger desentralisering, og har som mål å legge til rette for at bedriften og menneskene i den kan tilpasse seg situasjoner og forhold på en trygg måte. Dette gjøres ved at sikkerhetsansvarlige personer veileder tilpasningsevnen til de som utfører arbeidsoppgaver, gjennom å forstå hvordan komplekse systemer vanligvis lykkes i å fungere som de skal, men av og til også feiler (Provan et al., 2020). Tanken bak Safety-II er at systemer, f.eks. hele driften av et gårdsbruk eller en maskin som brukes på gården, lykkes i å fungere selv om planene er begrensede til å håndtere komplekse og uavhengige endringer i arbeidsmiljøet, fordi ansvarlige mennesker evner å tilpasse seg situasjoner for å få systemet til å fungere (Hollnagel, 2014). Her er fokuset på hvordan arbeidet faktisk gjøres og man ser etter hvordan mennesker tilpasser seg uklarheter, utfordringer, overraskelser og hvordan aktiviteter samkjøres for å løse konflikter og for å oppnå mål. Safety-II skal gjøre folk i stand til å oppnå både sikkerhet og effektivitet, der det ofte er flere motstridende mål, begrensede ressurser og press for å få gjort mer. Dermed blir oppgaven til sikkerhetsstyringa å veilede hvordan og når kompromisser og nye prioriteringer må foretas, i møte med ulik risiko og ulike mål når man arbeider under usikkerhet, endrende tempo og press.

Et lignende syn på sikkerhet og regelverk omtales som model 1 og model 2, der førstnevnte anser regelverket som den beste måten for operatører å utføre aktiviteter, ettersom reglene er laget av eksperter med mer kompetanse og erfaring enn de i den skarpe enden (Hale og Borys, 2013). Hensikten er at reglene skal følges og å forhindre at menneskelige feil skjer gjennom en top-down-tilnærming, noe som er særlig fremtredende i tilsyns- og reguleringsbransjene der fokuset er på manglende skriftlig dokumentasjon og identifisering av manglende etterlevelse av krav og regelverk. Model 2 derimot ser på regler (eventuelt rutiner) som mønster av atferd påvirket av sosiale faktorer som kommer fra erfaringer med handlinger og aktiviteter av de som gjør arbeidet (Hale og Borys, 2013). Denne tilnærminga beskrives som bottom-up med lokale og situasjonsbestemte tilpasninger til de spesifikke aktivitetene, og ser på samme måte som Safety-II at regler aldri er komplette og ofte underspesifiserte. Her er det operatørene som

betegnes som eksperter og disse kan gjøre motstand dersom noen utenfra pålegger dem å følge regelverk, noe som vil kunne medføre at operatørene fortsetter å bruke mer uformelle fremgangsmåter som anses som regelbrudd utenfra, men som erfarne tilpasninger innenfra. Forskjellen gjøres tydelig gjennom å kalle det for retningslinjer og ikke regler (McCarthy, Wright, Monk og Watts, 1998), og at denne tilnærminga legger vekt på taus kunnskap opparbeidet gjennom lengre arbeidserfaring. Både model 1 og model 2 har regelverksstyring, men det er et gap mellom regler og virkeligheten der model 2 ser på hvordan handlinger gjøres som grunnlag for regler, mens model 1 begynner med skrevne regler og vurderer ut ifra disse om handlinger etterleves eller ikke (Hale og Borys, 2013).

I organisasjoner og bedrifter vil det alltid mangle samsvar mellom hvordan man forestiller seg at arbeid skal gjøres, og hvordan arbeid faktisk gjøres (Hollnagel, 2017). Dette referer til konseptet *work-as-imagined* og *work-as-done*. Planer, systemer, prosesser, målinger og andre handlinger for å styre bedriften er typiske områder hvor man forestiller seg utføring av arbeid, men som ofte ikke samsvarer med hvordan det egentlig skjer i praksis. Utarbeiding av hva arbeidet skal omfatte bør derfor i en Safety-II-kontekst handle om å forstå hvordan arbeidet gjøres for å videre kunne systematisere hvordan det skal være. De som arbeider i den skarpe enden av bedriften bør veiledes til å tilpasse seg i situasjoner, det vil si i hvilke tilfeller tilpasning skal foregå og i hvilke situasjoner det kreves etterlevelse av planer og krav. Rollen til den sikkerhetsansvarlige må i denne sammenheng være fokuspunktet mellom press fra sentralisert kontroll ovenfra (Safety-I) og nødvendigheten for å kunne veilede tilpasningsevne nedenfra (Safety-II) (Provan et al., 2020). Den sikkerhetsansvarlige blir dermed en nøkkelperson for handlinger ved at de får planer og tilpasning til å samspille og utfylle hverandre.

Ifølge Provan et al. (2020) tar ikke Safety-I hensyn til teknisk, sosial og politisk kompleksitet i organisasjoner (og bedrifter), og heller ikke til variasjonene av de som skal utføre sikkerhetsarbeid. Denne tilnærminga er dermed ikke tilstrekkelig for å håndtere kompleksiteten med å styre sikkerhet i moderne og komplekse systemer. Løsningen hevdes derfor å legge til tilpasningsevne (Safety-II) sammen med kontroll (Safety-I), og bevege seg mot en strategi som veileder denne evnen i tillegg til å ta hensyn til den økende kompleksiteten iboende i moderne organisasjoner og bedrifter. Innen Safety-II påpekes det at sikkerhet verken kommer fra å forhindre eller oppmuntre til variasjon, men fra å erkjenne at variasjon er uunngåelig. Arbeid med mennesker involvert vil alltid være varierende (Hollnagel 2014). Dette innebærer at

funksjonen til sikkerhetsansvarlige er å legge til rette for trygg variasjon, ved å forstå at mennesker er den delen av systemet som kan tilpasse seg komplekse og endrende situasjoner og opprettholde sikkerhet. Videre er en sentral del av Safety-II at planer, prosedyrer og krav er iboende feilaktige eller upassende for hvordan oppgaver faktisk gjøres, som medfører at systemet er i en svekket modus og at menneskene i det må tilpasse seg i møte med utfordringer, press, kompromisser, manglende ressurser og andre uforventede faktorer. Istedenfor å få bedriften og det operative arbeidet til å etterleve disse manglende planene, bør det gis støtte og tilrettelegging for å veilede for tilpasning.

Safety-I og dens modus av sentralisert kontroll innebærer at læring skjer i etterkant av hendelser som går galt slik som feil, ulykker eller nestenulykker, mens sikkerhetsstyring gjennom Safety-II skjer gjennom tilpasninger som går bra og er vellykkede. Førstnevnte kan sies å omhandle planlegging og etterlevelse, og sistnevnte å handle om planlegging og revidering. Safety-II er ikke ment å erstatte Safety-I og de er ikke to inkompatible tilnærminger, men hensikten er at førstnevnte skal fungere som en komplementær utvidelse av sistnevnte (Hollnagel, 2014). Safety-II forsøker å forstå hvordan det daglige arbeidet lykkes, fordi det er ikke tilstrekkelig å se på hvordan det feiler og deretter finne forklaringer. Derfor må man se på helheten av det daglige arbeidet, forstå hvorfor det går bra, og bruke denne informasjon til å forstå tilfellene der det ikke gikk bra. I daglige arbeidssituasjoner i den skarpe enden der aktiviteter utføres vil det ofte være en kombinasjon av begge tilnærmingene, fordi effektiv og passende utførelse krever at mennesker både kan unngå at ting går galt, men også forsikre at ting går blir gjort riktig (Hollnagel, 2017). Akkurat dette er en av de sentrale motsetningene mellom tilnærmingene, der det tradisjonelle fokuset er å forhindre eller unngå at noe går galt, mens det nyere fokuset ligger på å sikre at noe går riktig. Et eksempel på dette er at planer spesifisert og laget i forkant har liten verdi dersom regler, prosedyrer og lignende ikke tilpasses til den gitte situasjonen. Det handler ikke om å velge mellom I eller II, men om at variasjonene som skjer i det daglige arbeidet skal skje og håndteres på en trygg måte. Eller med andre ord; når er den trygge handlingen å følge planene og når er den trygge handlingen å gjøre tilpasninger?

Motsetningene mellom Safety-I og Safety-II vises også gjennom at den første legger vekt på å være proaktiv ved å gjøre justeringer i forkant av hendelser, mens den andre responderer og korrigerer noe som allerede har skjedd. Å drive proaktiv sikkerhetsstyring krever å kunne forutse hva som kan skje og gjøre noe med det, i tillegg til forståelse for hvordan systemet

fungerer, hvordan miljøet utvikler og endrer seg, og hvordan deler av disse er avhengige av og påvirker hverandre (Hollnagel, 2014). Forståelse av dette kan utvikles og oppnås gjennom å se etter mønstre og sammenhenger på kryss av hendelser, heller enn årsakssammenhenger i enkelthendelser. Dette krever tilstrekkelig tid for å kunne forstå hva som kan skje, istedenfor å bruke ressurser på å rydde opp i etterkant.

2.4 Kartlegging av risiko og etablering av barrierer

Kartlegging av risiko gjøres ofte gjennom risikoanalyser hvor målet er å identifisere og beskrive risiko(ene), der analysen videre skal presentere et risikobilde (Aven, Røed og Wiencke, 2017). Dette risikobildet skal vise hvilke årsaker som kan føre til at en gitt hendelse inntreffer og hvilke konsekvenser denne hendelsen kan medføre, hvilke barrierer som er på plass for å forhindre at hendelsen skjer (sannsynlighetsreducerende) samt barrierer for å hindre alvorlige konsekvenser (konsekvensreducerende), i tillegg til andre risikopåvirkende faktorer relatert til hendelsen. Analysene kan også brukes til å sammenligne ulike alternativer og løsninger for å håndtere risiko, identifisere forhold i aktiviteter, arbeidsoppgaver, systemer eller andre områder som påvirker risiko, eller til å tydeliggjøre effekten ulike tiltak har på de aktuelle risikoene.

Gjennomføring og utarbeiding av risikoanalyser gjøres i mange tilfeller for å tilfredsstille myndighetskrav og regelverk, men det sentrale med analysene er å få et grunnlag til å ta riktige beslutninger (Aven et al., 2017). Dette kan være beslutninger om forhold som helse, miljø og sikkerhet eller økonomi, med hensikt om å finne passende løsninger og tiltak i forbindelse med bedriftens mål. Typiske risikoforhold å ta hensyn til for at bedriften skal nå sine mål, er strategisk risiko som kan innebære politikk, lover og regler, finansiell risiko som kan omhandle markedets priser på varer og tjenester, og operasjonell risiko som gjerne er knyttet til ulykkeshendelser eller at man mister kompetanse og/eller nøkkelpersoner. En helt sentral faktor i arbeidet med kartlegging av risiko og risikoanalyser er at ledelsen i bedriften har en aktiv rolle i disse prosessene (Reason, 1997).

2.4.1 Metoder for kartlegging

Praktisk gjennomføring av å kartlegge risiko kan gjøres ved å bruke ulike metoder, der noen av de enkleste er vernerunder og sikker jobb-analyser (SJA). Selv om de er enkle metoder for kartlegging, er bruksområdet deres stort og kan benyttes på en rekke områder og arbeidsoppgaver i alle typer bedrifter. Vernerunder, eller kartleggingsrunder, er en sentral del av HMS-arbeidet og er en praktisk måte å oppdage, registrere og forebygge mindre og mer

fremtredende farer på arbeidsplasser (Karlsen, 2011). Dette skal gjøres på en systematisk måte ifølge Internkontrollforskriften (1997), hvor bedriften selv har mulighet til å utvikle egne sjekklister for mest mulig praktisk og konkret gjennomføring. Bedriften bestemmer selv hvordan disse sjekklisene eventuelt kan deles opp og tematiseres, men det viktigste er å få med de forholdene som innebærer høyest risiko. For internkontrollen er denne dokumentasjonen fra vernerunder svært viktig.

Sikker jobb-analyse er også en metode som ofte er sjekklisterbasert, og brukes til å identifisere farer relatert til spesifikke arbeidsaktiviteter eller -oppgaver som skal utføres. Dette for å sikre at arbeidet skjer på en trygg måte for å unngå farlige hendelser og handlinger. SJA-sjekklisten gjennomgås i forkant av jobben som skal gjøres, og det er vanlig at de som skal planlegge og utføre arbeidsoppgavene er involvert i disse analysene. Her vil også andre personer og fagfolk ta del i prosessen for å kunne identifisere farer og andre utfordringer knyttet til oppgavene (Aven et al., 2017). Etersom prosedyrer og måter å arbeide på ofte endres på grunn av ny teknologi, kompetanse eller ny arbeidsdeling, er det nødvendig å identifisere hvilke HMS-farer disse endringene kan medføre for de som utfører arbeidet (Karlsen, 2011). Når en SJA gjennomføres og arbeidet deles inn i deloppgaver kan ulike spørsmål dukke opp; kan arbeidet utføres etter normal praksis (f.eks. prosedyrer) eller kreves det spesielle tiltak? Er det noen konflikter mellom oppgaver som skjer på samme tid? (f.eks. arbeid som skjer i høyden samtidig som arbeid skjer på bakken). Det kan også være nyttig å stille spørsmål om hvordan/hvilke arbeidsoppgaver og forhold som kan føre til farlige situasjoner, enten det vil være umiddelbare farlige situasjoner eller på senere tidspunkt. Det kan være situasjoner der klemskader eller fallskader skjer plutselig mens arbeidet pågår, eller at noe glemmes når arbeidet avsluttes og får konsekvenser senere.

En sentral del som følger risikoanalysen er å evaluere risikoene, og innebærer å avgjøre om risikoen f.eks. kan kategoriseres som ubetydelig, akseptabel uten nødvendige tiltak, betydelig og bør reduseres med tiltak, eller betydelig og må reduseres med tiltak (Aven et al., 2017). SJA beskrevet ovenfor vil kunne bidra til å identifisere disse tiltakene. Til sammen utgjør risikoanalysen (kartlegging av risiko) og risikoevaluering (avgjøring av alvorligheten av risikoen) en risikovurdering som er grunnlaget for å kunne håndtere risiko.

2.4.2 Barrierer

De sannsynlighetsreducerende og de konsekvensreducerende barrierene nevnt innledningsvis i kapitlet, er relatert til risikoanalysens avgjøring om potensielle tiltak beskrevet i avsnittet ovenfor. Alle typer barrierer er utformet for å ha en eller flere funksjoner (Reason, 1997):

- Skape forståelse og bevissthet om lokale farer
- Gi tydelig veiledning om hvordan å arbeide trygt
- Utløse alarmer og varslinger når farer holder på å oppstå eller har oppstått
- Gjenopprette systemet til en trygg tilstand i en unormal situasjon
- Være til stede eller gripe inn mellom farer og potensielle tap
- Kontrollere på og eliminere farene dersom de bryter gjennom og utvikler seg
- Ha muligheter for å komme unna farer, og redning dersom kontrollen feiler

Rekkefølgen av disse punktene er ikke tilfeldig, og de vil være overlappende. Tanken bak dette er dybdeforsvar med beskyttelse i flere ledd, der den foregående barrieren skal forhindre at farer bryter gjennom til den neste. Eksempelvis vil det være alarmer og varslinger som utløses når forståelse, bevissthet eller ulike typer veiledninger feiler i å holde farene unna. I ytterste konsekvens vil det være nødvendig å unnsnippe farene eller sette i gang redning når ingen av de foregående barrierene har klart å forhindre dem i å inntreffe. Forsvarsfunksjonen til disse barrierene oppnås vanligvis gjennom en kombinasjon av både harde og myke barrierer (Reason, 1997). De harde kan omfatte tekniske løsninger, fysiske barrierer, alarmer, beskyttelsesutstyr o.l. Myke derimot er knyttet til papir og mennesker, der lovgivning, regulering, regler og prosedyrer, sertifisering og ikke minst folk som utfører arbeidsoppgaver.

2.5 Analytiske implikasjoner

Teori om regulering, internkontroll og næringsstandarder og sikkerhetsstyring skal brukes for å besvare forskningsspørsmål 1; *hvordan reguleres sikkerhetsarbeidet tilknyttet gårdsdrift?* Videre skal teorier om ulike tilnærminger til sikkerhetsstyring, kartlegging av risiko og etablering av barrierer benyttes for besvarelse av forskningsspørsmål 2; *hvordan arbeider gårdsbruk med sikkerhet som en del av gårdsdriften?* Disse teoriene skal belyse reguleringsregime, utfordringer med regulerings- og sikkerhetsarbeid, hvordan reguleringene settes ut i praksis, kompetanse og kapasitet til regulering gjennom næringsstandard, formidling og forståelse for arbeidet, tilnærminger til og funksjoner av sikkerhetsstyring, og forholdet mellom formelt og uformelt sikkerhetsarbeid. Teori og funn vil ikke dekke alt, men vil hevdes

å være mer enn tilstrekkelig for å belyse temaet om regulering og sikkerhetsstyring i små bedrifter, nærmere bestemt gårdsbruk.

3 Metode

En kvalitativ tilnærming til forskning er valgt for at oppgaven skal kunne være metodisk tydelig og passende til oppgavens tema, formål og problemstilling. En kvalitativ tilnærming gjør det mulig å (1) studere meninger i livene til folk og deres roller i den virkelige verden, (2) å representere syn og perspektiver fra deltakere i studien, (3) å eksplisitt ivareta og ta hensyn til virkelige og kontekstuelle forhold, (4) å bidra med innsikt fra eksisterende eller nye konsepter som kan hjelpe til med å forklare sosial atferd og tenking, og (5) og å anerkjenne mulig relevans av flere kilder heller enn én enkelt kilde (Yin, 2015).

Innenfor det brede domenet av kvalitativ forskning og dets ulike spesialiserte undervarianter, baseres oppgaven videre på den metodiske tilnærminga til forskningsvarianten case-studie. Kvalitativ forskning i form av case-studie er valgt fordi det vil være relevant når problemstillinger skal forklare samtidsforhold om hvordan et sosialt fenomen fungerer (Yin, 2018). Med denne empiriske metoden er det mulig å undersøke fenomenet (case) i dybden og i dets kontekst av virkeligheten, hvor oppgaven skal forstå en case og videre antar at denne forståelsen sannsynligvis vil involvere viktige kontekstuelle faktorer som er relevant for casen (Yin og Davis, 2007). Case-studie egner seg også ettersom at oppgaven stiller spørsmål som krever omfattende og grundige beskrivelser av det aktuelle fenomenet, nærmere bestemt *regulering og sikkerhetsstyring i små bedrifter*. Oppgavens case er små bedrifter/gårdsbruk i landbruket og deres arbeid med regulering og sikkerhet. Andre forskningsmetoder kunne vært benyttet for å besvare problemstilling og forskningsspørsmål, f.eks. spørreundersøkelser eller observasjonsstudier, men med hensyn til oppgavens omfang og tidsfaktoren ble case-studie valgt som den mest passende metodiske framgangsmåten.

3.1 Forskningsdesign

Designet av forskninga kan beskrives ved å svare på tre generelle spørsmål (Blakie, 2000): hva skal undersøkes, hvorfor skal det undersøkes, og hvordan skal det undersøkes? Hva og hvorfor er allerede forklart innledningsvis i oppgaven, men hvordan det skal gjøres beskrives gjennom hele dette metodekapitlet. Dette skal presenteres ved å vise til metodiske avgjørelser som er gjort i forkant av og løpende igjennom prosjektet, og det skal redegjøres og begrunnes for hvilken forskningsstrategi som er benyttet, hvor datamaterialet kommer fra og hvordan dataen har blitt samlet inn og analysert.

Forskningsstrategien viser til hvordan den empiriske dataen er knyttet sammen med konsepter og teorier (Yin, 2015) presentert i kapittel 2, og det ble i denne sammenheng valgt å benytte en deduktiv tilnærming for at det teoretiske rammeverket skulle legge føringer for hvilke relevante data som trengtes å samles inn. Denne avgjørelsen ble tatt for å minimere usikkerhet i startfasen av prosjektet, det vil si for å gjøre det tydeligere hva slags typer data prosjektet skulle innhente og analysere. I forbindelse med oppgavens tema, formål og problemstilling ble det vurdert som mer ryddig og tidsbesparende å bruke et teoretisk rammeverk for å vite hva man skal se etter.

3.1.1 Et strategisk utvalg

Analyseenhetene i datamaterialet er todelt, det vil si at de er personer som primært arbeider som bønder på den ene siden og aktører som primært arbeider i næringsvirksomheter knyttet til gårdsbrukene. Samtlige av disse enhetene arbeider eller har tidligere arbeidet i gårdsbruk, noe som har medført at situasjonsforståelsen for det å drive gårdsbruk har vært en gjennomgående trend i alle intervjuene. Utvalget i oppgaven er tatt med på bakgrunn av deres rolle som bønder i landbruket, og deres relevante rolle i organisasjoner i landbruksnæringa. Med andre ord kan de hevdes å være representative for oppgavens formål som er å forske på hvordan gårdsbruk arbeider med regulering og sikkerhet i næringa. Enhetene i utvalget er tatt med på bakgrunn av at det var hensiktsmessig å innhente data fra sentrale aktører i landbruksnæringa, og enkelte av enhetene er tatt med gjennom en snøball-metode for å få kontakt med aktuelle deltakere til intervju. Et titalls personer utenfor utvalget har blitt kontaktet og forespurt om å delta i prosjektet, men flertallet av disse har ikke vist interesse til deltakelse.

3.1.2 Datakilder

Innsamling av data gjennom semi-strukturerte intervjuer ble gjennomført med ansatte i landbruksnæringa, både de som arbeider i gårdsbruk og næringsaktører rundt bedriftene som påvirker sikkerhetsarbeidet i næringa. Det var planlagt for å gjennomføre intervjuer med aktører i områdene Tromsø, Senja og andre steder i nærområdet Troms, men ettersom det ble utfordrende å møte intervjupersoner fysisk ble det heller lagt til rette for digitale løsninger og kontakt over telefon. Planen var også å delta og holde presentasjon i et landbrukskurs ved Universitet i Tromsø, men dette ble avlyst på grunn av situasjonen. Her hadde det vært gode muligheter for å møte, snakke med og intervju mulige deltakere for innsamling av data til prosjektet i en mer uformell setting. For å gjøre prosessen med å avtale intervjuer mer smidig, har det vært et mål å gjøre terskelen så lav som mulig for å få personer til å stille til intervju.

Dette er gjort ved å skalere ned og tilrettelegge for intervjuer over Teams og telefon, heller enn å avtale fysiske møter ansikt til ansikt.

Intervju med kodet navn	Type aktør	Metode for datainnsamling
N1	Næringsaktør	Teams med opptak
N2	Næringsaktør	Teams med opptak
N3	Næringsaktør	Teams med opptak
N4	Næringsaktør	Teams med opptak
B1	Bonde	Telefon med opptak
B2	Bonde	Telefon med opptak
B3	Bonde	Telefon med opptak
B4	Bonde	Telefon med opptak

Figur 3. Oversikt over de ulike aktørene som deltok i intervju, med kodet navn og datainnsamlingsmetode.

I forkant av intervjuprosessen ble prosjektet beskrevet i detalj og sendt inn til vurdering hos Norsk senter for forskningsdata (NSD). På samme tid gjorde NSD vurderinger av innsendte intervjuguider. Begge disse vurderingene fikk rask godkjenning og gjorde det mulig å starte datainnsamlinga. I denne sammenheng fikk deltakerne til intervjuene tilsendt samtykkeerklæring før intervjuene, der prosjektet var presentert med informasjon om formål, prosjektansvarlige, hvorfor de ble kontaktet, hva det innebar for dem å delta, personvern og behandling av opplysninger, og hvordan de kunne finne ut mer om prosjektet. Samtlige deltakere i intervjuene godtok samtykke, og alle intervjuene har blitt tatt opp med lydopptakere som er egnet til ekstern lagring uten nettverkstilgang eller andre eksterne tilkoblingsmuligheter. Disse lydopptakene har blitt slettet i etterkant av transkriberinga, mens det transkriberte materialet er tatt vare på i database.

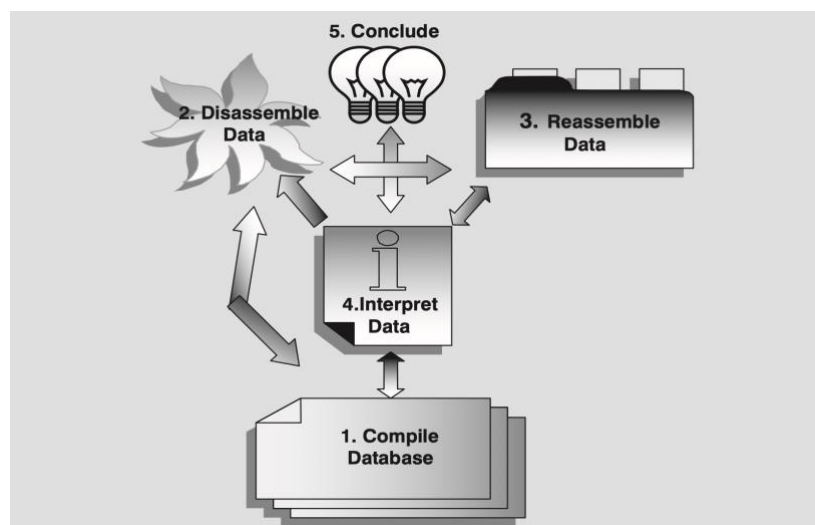
Intervjuguide ble laget både til næringsaktørene (N1, N2, N3 og N4) og til gårdsbrukene (B1, B2, B3 og B4) for å kunne spisse inn spørsmålene til hver av disse to analysegruppene. Med utgangspunkt i problemstilling, forskningsspørsmål og teori, ble spørsmålene utformet slik at svarene på dem skulle kunne brukes til å knytte teori opp til problemstillinga og forskningsspørsmålene. Guiden ble utformet som en tabell for å skille forskningsspørsmål og intervju spørsmål, ettersom førstnevnte sjelden fungerer godt som sistnevnte (Brinkmann og Tanggaard, 2018). Den hadde også et tydelig formål og en planlagt struktur med start og slutt, men la til rette for å kunne gå fram og tilbake avhengig av responsen fra deltakerne. Fra første

intervju til det siste ble det gjort små endringer i formuleringene av spørsmålene for å presisere dem bedre med hensyn til hvordan deltakerne oppfattet spørsmålene. Oppfølgingsspørsmål ble også endret, fjernet og lagt til for å få muligheten til mer utfyllende svar dersom det viste seg å være nødvendig.

I tillegg til intervjuer har rapporter om HMS-arbeid i landbruket, rapport om kvalitetssystemet i landbruket (KSL) og utdrag fra KSL-standarden blitt brukt som datakilder.

3.1.3 Analyse av data

En uformell del av dataanalysen startet allerede mens intervjuene pågikk, like etter at de enkelte intervjuene var avsluttet, og mellom hvert av intervjuene. Mer formelt fulgte analyseprosessen et rammeverk for ulike faser for analyse, hvor fasene stegvis er koblet sammen, men også viser hvordan forskeren kan gå fram og tilbake mellom disse (Yin, 2015). I den første fasen ble lydopptakene fra intervjuene transkribert og sammenstilt i en database, på en oversiktlig og nyttig måte for å ha mest mulig kontroll over dataene før overgangen til neste fase. Transkribering kort tid etter intervjuene medførte god kjennskap til dataene og gode ideer til analyse (Brinkmann og Tanggaard, 2018). I databasen var det meste av datamaterialet tatt med fra intervjuene, altså inneholdt den store mengder *unødvendig* eller *ikke-relevant* data. Andre fase av analysen innebar å ta datamaterialet fra hverandre og bryte det ned i mindre deler og dermed identifisere relevant data for det teoretiske rammeverket, problemstilling og forskningsspørsmål. Denne prosessen ble repetert flere ganger for å teste og presisere hva som skulle tas med videre til neste steg.

Figur 4. Fem faser av analyse og hvordan de er koblet sammen (Yin, 2015).

Tredje fase tok utgangspunkt i foregående fase for å sette sammen kombinasjoner fra datamaterialet i temaer og kategorier, med hensikt om å organisere intervjudata på en metodisk riktig og teoretisk nyttig måte. En tematisk og begrepsdreven koding av data med fokus på forskningsspørsmål. Disse tre fasene utgjør dataanalysen for presentasjon av empiri i kapittel 4, mens de to siste fasene av analyse er knyttet til diskusjonen av datamaterialet i kapittel 5. Fjerde fase av analyseprosessen omhandlet tolkning av det empiriske datamaterialet, der dataene igjen ble omorganisert i mindre og mer spesifikke deler for å tydeligere kunne diskutere disse opp mot det teoretiske rammeverket og tidligere forskning. I den siste fasen ble det avsluttet med å trekke konklusjoner fra oppgaven som helhet.

3.2 Validitet og reliabilitet

I litteraturen er det mange ulike perspektiver og tilnærminger til viktigheten og nødvendigheten av validitet og reliabilitet i kvalitativ forskning (Silverman, 2013). For å ha et holdepunkt til disse begrepene benyttes strategier og prosesser beskrevet av Creswell (2018) som anbefaler at kvalitative forskere bruker minst to strategier for validering. I denne sammenheng kan validitet anses som nøyaktigheten av funnene, der en av strategiene benyttet er å bruke ulike datakilder for å kunne bekrefte eller avkrefte funnene. Denne strategien er fulgt gjennom å intervju to ulike grupper informanter og flere informanter innen hver gruppe, i tillegg til bruk av datakilder fra litteratur om tidligere forskning, teoretiske tilnærminger og dokumenter relatert til oppgavens tema. Det vil si gjennom en trianguleringsmetode (Yin, 2015). En annen strategi er å få oppfølging og veiledning på forskningsprosessen, noen som er kjent med forskningen og fenomenet som undersøkes. Dette innebærer at andre spiller djevelens advokat for å holde forskeren ærlig ved å stille spørsmål ved metodikk, meninger, tolkninger o.l. (Lincoln og Guba, 1985). Denne strategien har vært en del av forskningsprosessen fra et halvår før prosjektet startet til ferdigstilling av prosjektet, ved å få input fra to ulike veiledere samt tilbakemeldinger fra medstudenter. En tredje og siste strategi å bruke *rike og tykke* beskrivelser, noe som er gjort ved å presentere sitater i empirikapitlet fra deltakerne i intervjuene.

På samme måte som med begrepet validitet kan det hevdes å være nødvendig med et holdepunkt for reliabilitetsbegrepet. Ved å se på beskrivelsen av Yin (2018) forstås det som å vise til at operasjoner ved forskninga, f.eks. datainnsamlingsprosedyrer, kan repeteres og komme fram til samme funn og konklusjoner. Akkurat denne case-studien vil være relativt enkel å gjennomføre på nytt og komme fram til mange av de samme resultatene, i tillegg til at repetering og

videreføring av studien vil kunne skaleres til et større omfang. Det kan argumenteres for at prosjektets reliabilitet er styrket ved at inngående prosedyrer er veldokumentert og beskrevet eksplisitt gjennom kapittel 3, og lagret i database for senere bruk. Dette betyr at en eller flere andre forskere ville hatt et solid grunnlag for å kunne fulgt denne oppgavens metodiske forskningsprosesser, og ved å bruke databasen av transkriberte og kodede intervjuer, relevante forskningsdokumenter og standarder.

3.3 Vurdering av analyse og metode

Styrken ved å innhente primærdata gjennom intervjuer er at dataen kommer direkte fra interaksjon mellom forskeren og kilden, og at den har blitt generert av forskeren selv ved å bruke metodene nevnt ovenfor. Dermed har forskeren kontroll over hvordan datamaterialet produseres og analyseres, og kan derfor også vurdere kvaliteten av den (Blakie, 2000). På den andre siden kunne sekundærdata vært benyttet for å utfylle primærdataene, men data fra intervjuene anses for å være tilstrekkelig og dekkende til å besvare problemstillinga og forsknings spørsmål ettersom de fleste intervjuene har varighet på omtrent én time, der samtlige intervjuer har resultert i rikelig datakvalitet. Likevel har svarene fra informantene vært mindre rike og utfyllende ved enkelte deler av intervjuene. Det vil hevdes at digitale intervjuer med video og telefonintervjuer kan bidra til en mer naturlig setting for de som blir intervjuet, da det er mindre påvirkning fra den som intervjuer. På den andre siden er det tydelig at kommunikasjonen kan bli annerledes over telefon og internett, f.eks. flyten i samtalen, ikke-verbale faktorer eller tilkoblingsproblemer. Ved å følge fasene i rammeverket til Yin (2015) hadde prosessene med dataanalyse en metodisk og konkret tilnærming som gjorde det mulig å gå fram og tilbake mellom fasene. Dette var fordelaktig med tanke på at prosjektet varte over flere måneder, der erfaringer fra de ulike fasene endret seg over tid og hadde påvirkning på ulike deler av oppgaven. Det vil si en positiv påvirkning på de metodiske prosessene.

4 Empiri

I dette kapitlet presenteres datamaterialet for å besvare forskningsspørsmålene:

- *Hvordan reguleres sikkerhetsarbeidet tilknyttet gårdsdrift?*
- *Hvordan arbeider gårdsbruk med sikkerhet som en del av gårdsdriften?*

Disse spørsmålene skal besvares gjennom å legge fram data fra intervjuer av gårdsbruk og næringsaktører i landbruket, og i tillegg data fra forskningsdokumenter som beskriver regulerings- og sikkerhetsarbeidet i landbruket. Underkapitlene tar for seg hvert forskningsspørsmål med egne underkategorier for å sammenstille datamaterialet.

4.1 Regulering

Det pålagte arbeidet med sikkerhet i landbruket reguleres først og fremst av forskriften om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter, Internkontrollforskriften (1997), som viser til hvordan dette arbeidet skal følges opp og innebærer at den ansvarlige for virksomheten plikter å sørge for at fastsatte krav følges opp på en systematisk måte. Systematisk i den forstand at arbeidet skal foregå kontinuerlig og planmessig for å avdekke svakheter, mangler eller for å gjøreforbedringer knyttet til HMS. Disse kravene innebærer blant annet arbeidsmiljøloven, lov om tilsyn med elektriske anlegg og elektrisk utstyr og brann- og eksplosjonsloven (Internkontrollforskriften, 1997). Forskriften inneholder og beskriver også krav om at HMS-lovgivningen som gjelder er tilgjengelig og at virksomheten har oversikt over kravene som er særlig viktige, der virksomheten videre skal sette mål for HMS-arbeidet og skal kartlegge farer og problemer for å vurdere risiko og utarbeide planer og tiltak. Dette skal fremme sikkerheten i virksomheten, og internkontrollen skal dokumenteres i henhold til hva virksomheten holder på med, hvilke aktiviteter som gjennomføres, type risikoer og størrelse på bedriften (Internkontrollforskriften, 1997).

På det øverste reguleringsnivået med utgangspunkt i Internkontrollforskriften er Arbeidstilsynets rolle å drive tilsyn, forebygge gjennom veiledning, premissgiving og samarbeid med næringsaktører om HMS-arbeid i landbruket. Arbeidstilsynet har også rettet innsatsen mot næringene som er mest risikoutsatt, der landbruket er prioritert ettersom den har vært den mest ulykkeutsatte næringa over lengre tid (Arbeidstilsynet, 2021). En annen aktør som fører tilsyn og legger føringer for regelverk i landbruket er Mattilsynet, der deres rolle er

å sørge for at kravene til dyrehold, dyrevelferd, matproduksjon o.l. etterleves av gårdsbrukene. En tredje, sentral spiller i reguleringa av landbruket er KSL (Kvalitetssystem i landbruket) levert av Matmerk som har samlet alle lover, forskrifter og krav fra næringa. I hovedsak kommer disse fra de overnevnte tilsynene, men det er også egne krav som kommer fra landbruksnæringa. KSL-standarden er anerkjent av både Arbeidstilsynet og Mattilsynet for å være en nasjonal bransjestandard (KSL-Matmerk, 2021), som vil si at landbruksbransjen utarbeider forslag til regelverket før det vurderes av tilsynsmyndighetene og eventuelt godtas for å være en standard (KSL Matmerk, 2021). Ved å følge og etterleve KSL-standarden oppnår gårdsbruk blant annet en økonomisk gevinst gjennom å få bedre priser på varene de produserer. På den andre siden er det følgelig økonomiske konsekvenser av å ikke benytte seg av standarden ettersom det vil gi gårdsbrukene lavere priser på vareproduksjon. KSL inneholder ulike deler avhengig av hva som produseres, men også en generell del som gjelder for alle gårdsbruk uavhengig av produksjon som fokuserer på HMS-kravene. Denne delen av KSL står sentralt i innsamling av data og presentasjon av funn.

I tillegg til de tre aktørene beskrevet ovenfor er det også andre som i større eller mindre grad påvirker reguleringa og HMS-arbeidet for gårdsbrukene. Næringsorganisasjoner slik som Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag har tillitsvalgte rundt omkring i landet som også fungerer som pådrivere for HMS-arbeid gjennom samlinger og møter blant annet i lokallag og fylkeslag. Norsk Landbruksrådgivning tilbyr forebygging gjennom gårdsbesøk, rådgivning og kurs om HMS, og har samarbeid med bedriftshelsetjenester for landbruket som også er med på å bidra i gårdsbrukenes HMS-arbeid (Landbruks- og matdepartementet, 2010). Videre er det flere aktører som er innblandet i arbeidet med å etterleve regelverk og gjøre HMS-arbeid. Varemottakene er de som blant annet kan påvirke prisen på varer, produksjonsavtaler eller leveringsavtaler ved å gi sanksjoner på grunnlag av om kvalitetssystemet (KSL) følges eller ikke. Forsikringsselskapene kan påvirke forsikringspremie og rabatter ved å vurdere HMS-arbeidet, der f.eks. el-kontroll, godkjent brannalarmanlegg, medlemskap i HMS-tjenester og HMS-kurs har innflytelse på størrelsene av disse (Landbruks- og matdepartementet, 2010). Og ikke minst har forbrukerne av landbrukets varer og produkter mye å si for regelverket og HMS-arbeidet, ettersom det stilles høye krav både til kvaliteten vi vil ha og prisen vi vil betale. Som vist ovenfor er det et stort antall aktører som tar del i arbeidet med å legge føringer, legge til rette, utforme regelverk, kontrollere at krav etterleves og ellers stille krav til gårdsbruk i henhold til HMS-arbeid.

4.1.1 Gårdsbrukenes opplevelse av reguleringer og krav

Gjennom intervjuene med både gårdsbrukene og næringsaktører som arbeider tett opp mot dem, er det tydelig at små bedrifter i landbruket opplever reguleringer og krav til gårdsdriften deres veldig forskjellig. Enkelte gårdsbruk, særlig de som har arbeidet som bonde i mange år, viser en større motstand til at andre bestemmer hva de skal gjøre og hva de må forholde seg til. Dette oppsummeres godt av næringsaktøren N1 som uttaler at: «... *de sliter med å skjønne at det må dokumenteres i den grad som det faktisk gjøres i dag ... det er vel fortsatt sånn at de føler at noen andre bestemmer*». Denne påstanden utdypes ved at det tidligere var innvilget unntak fra regelverk for landbruket, mens det nå ikke lengre er sånn, og regelverket gjelder nå for alle. «*Og det er tungt for mange å akseptere*» (N2). Videre opplever informant N3 regelverket som svært lite pedagogisk «*fra å ha veldig lite konkrete retningslinjer til en lang prosess med endringer og samkjøringer*». På den andre siden kommer det fram at det også finnes mange gårdsbruk som stiller seg positive til reguleringer og kravene, på grunn av at de får noe konkret å forholde seg til (N1, N2, N4 og B1). I intervjuet med informant N4 kommer det fram at mange gårdsbruk opplever det som svært negativt å måtte forholde seg til så mange krav, men når de snakker med gårdsbrukene og går gjennom arbeidet, så skjønner de egentlig at det er praktiske ting det handler om. «*Men det krever også at noe skal være dokumentasjon, de har bare ikke systematisert det for sin egen del*» (N4).

Opplevelsen av reguleringer og krav fra de som primært arbeider som bønder tydeliggjør denne forskjellen til regelverket de må forholde seg til. Bonde B1 forteller at: «*Vi er jo bundet litt på hender og føtter, og må jo dokumentere stort sett alt*». På denne gården har informanten en avløser der sikkerhetsopplæring må dokumenteres; «*Og det er vel snart helt ned på å knyte skoene sine selv, så vi er ganske bundet og det synes jeg personlig er bra*». Informantene B2, B3 og B4 er tydelige på at de opplever regelverket som todelt, der de ser nødvendigheten av det, men skulle ønske at det var mer relatert til en praktisk hverdag. «*Jeg savner mer konkret og direkte nytte i vår næring som bønder, og at vi skal kunne se en større effekt i gevinsten*» (B2). Både informant B3 og B4 er samstemte i deres opplevelser av reguleringene og kravene, ved at det er noe som er relevant og noe som ikke er relevant for deres bedrift. Likevel er de enige om at når et system er laget slik at alle må gjennom det samme, så vil det ikke være relevant for alle typer gårdsdrift.

4.1.2 utfordringer med å etterleve reguleringer og krav

I intervjuene med de forskjellige aktørene som arbeider i landbruket, er det spesielt et tema av uttalelser som kommer både fra gårdsbrukene og de i apparatene rundt dem (N1, N2, N3, N4, B1, B2, B3 og B4). Det at bønder i store deler av arbeidshverdagen er i en tidsklemme hvor mange ting skal gjøres på samme tid gjennom lange arbeidsdager, og faktoren med at mange bønder går i de samme traktene og gjør ting på samme måte som de alltid har gjort, kan være med på å gjøre det utfordrende å etterleve reguleringer og krav. Dette gjelder også for å gjøre sikkerhetsarbeid knyttet til reguleringer og krav. *«Det er samlet sett mye jobb, også er det jo den mangelen på justeringer fra noen andre (som du vil ha i andre bedrifter). Har du en dårlig vane, så er det ingen som justerer det på deg»* (N1). En motsetning til dette kommer fra informant N3 som uttaler at bøndene ofte sier: *«Sånn har vi alltid gjort det»*. Informanten forteller videre: *«Men samtidig så er de positive når de først setter seg inn i det»*.

Et annet gjennomgående tema med alle informantene omhandler gårdsbrukenes situasjon med alenearbeid på gården, der det ofte er en enkelt person som har alle bedriftsrollene. Som gårdseier i dag skal man i første omgang fylle rollen som bonde der man også skal være jordmor, regnskapsfører, maskinteknikker, agronom, bedriftsleder og HMS-ansvarlig. *«Det er forferdelig mange krav og mye en bonde skal sette seg inn i, og dette blir ofte mye å oppfylle når man 10+ yrkesgrupper helt alene»* (B4). Flere av informantene påpeker også den byråkratiske dokumentasjonsbyrden som kan være utfordrende å få gjennomført, og som ofte blir gjort på slutten av dagen eller rett i forkant av frist for egenrevisjon eller tilsyn (N1, N2, N3, B1 og B2). Informant N2 oppsummerer det godt og sier at:

«En bonde skal produsere 400 000 liter melk i året og høste 500 mål med jord, og har dermed forholdsvis mye å ta tak i og holde på med. Da blir det å innfri dokumentasjonskravene fort det siste som gjøres. HMS-arbeidet blir også noe du gjør til slutt. Utfordringen for oss som skal formidle til bøndene er at man bryter med aksepten for at ting skjer, altså blir tråkket på eller klemte av dyr, for de kommer jo selvfølgelig til å trække på deg. Denne aksepten bryter med arbeidet med å følge regelverk og å dokumentere alt mulig. Da får vi til svar at: Ja, men hvis jeg skal tenke på alt dette her, så vil jeg aldri få gjort noe».

Formidlingen fra myndighetene på øverste nivå gjennom næringsaktørene mellom og gårdsbrukene på nederste nivå, er noe informantene N3, N4, B2, B3 og B4 ønsker å vektlegge.

«Det å formidle regelverket på en måte sånn at man skjønner hvorfor, og hvordan dette kan være nyttig for bonden. Snakke om noe som betyr noe for bønder, ikke bare alle reglene de skal følge» (N3). Det påpekes også at det må komme fram hvordan regelverket kan bidra til noe positivt i bondens arbeidshverdag, og at hvis bøndene ikke forstår spørsmålene, begrepene eller kravene som stilles i regelverket så blir det ekstra «*pain in the ass*» på slutten av arbeidsdagen (N3, N4, B2 og B4). Informant B2 forteller også at: «Den største utfordringen er at det blir altfor teoretisk, og man mister helt bakkekontakt som fører til frustrasjon ...».

4.1.3 Tilpasning av regulering og krav for landbruket

Intervjuene får fram et sentralt tema som både gårdsbrukene og næringsaktørene tar opp om tilpasning av regelverket. I utgangspunktet er ikke regelverket som gårdsbruk må forholde seg til tilpasset direkte dem, ettersom Internkontrollforskriften gjelder for alle virksomheter, og de snakker derfor om KSL-standarden som er rettet spesifikt mot landbruket. Den ene informanten (N1) forteller at han sitter i en landbrukskomite hvor han har opplevd at myndigheter har liten forståelse for bønders praktiske tilnærming til deres arbeid, der komited medlemmene er overbevist om at det å få enda flere ord på et ark vil gjøre det mer forståelig for bonden. «Men det handler jo om å få det så enkelt som mulig, men innenfor retningslinjene. Å prøve å få tilpasset ting tror jeg er viktig, og det kan sikkert tas ned enda mer» (N1). To andre informanter (N2 og N3) forklarer videre hvordan interne prosesser med tilpasning av regelverket foregår når organisasjonene i landbruket møtes. De forteller at ulike saker eller spesielle fokusområder blir tatt opp til diskusjon med innspill om endring og informasjon fra forskjellige aktører, før man kommer fram til endelig utforming av regelverket.

«Dette gir oss mulighet til å komme med innspill og å si noe om den praktiske tankegangen, så vi er med på å moderere en del regelverk slik at det skal kunne tilpasses til praktisk bruk. Det er mye som kan høres fint ut på papiret og som gjerne kan passe en bedrift med 100 ansatte, men ikke i det hele tatt praktisk mulig å tilpasse til landbruk og enkeltmannsforetak. I den forbindelse har vi stoppet noen ting og tilpasset, og fått de til å forstå at dette kan ikke skrives så firkanta» (N4).

Informant N2 forteller at det er lettere for deres del å kunne diskutere disse problemstillingene med de forskjellige aktørene, enn for noen som oppfattes å ha en mer tydelig næringsinteresse. De blir betraktet som en mer nøytral part inni dette, og det er mange aktører som kommer med innspill. Når det gjelder enkelte gårdsbruks misnøye med regelverket uttaler informanten at:

«Det er mange krav vi må formidle videre som absolutt ikke passer til bønder, men dette er et regelverk som er bestemt at skal gjelde og da må vi rett og slett akseptere at det er reglene som gjelder». Begge bøndene, B2 og B4, ser på dette med tilpasning av regelverket som en av hovedutfordringene, og vektlegger at det må være på et nivå der det forenkles og gjøres overkommelig. De fremhever også at næringa må bli flinkere til å involvere den aktive bonden i lovverkene når det utformes. Informant B2 opplever ofte at personer med lite kompetanse om landbruket, utformer kravene på en lite praktisk måte.

I forbindelse med tilpasning av reguleringa og krav uttaler flere av informantene (N2, N3, N4, B1 og B3) at gårdsbrukene har mulighet til å gjøre egne tilpasninger til sin gårdsdrift, ettersom spørsmålene i KSL-systemet er laget for at gårdsdriftene skal svare ut ifra hva som stilles av krav avhengig av hva deres bedrift holder på med. Informant B3 sier at man kan tolke kravene litt som man vil og at det sannsynligvis er tanken bak, ettersom gårdsdriftene selv skal få litt handlingsrom til å tilpasse dette til deres gård. Da får man også en god veldig god anledning til å til å tilpasse arbeidet til seg selv på en bevisst måte. En av bøndene påpeker at: «... ingen av oss har vondt av å gå gjennom sikkerheten på gården minst en gang i året. Det tar ikke så forbaska lang tid. Revisjoner gjør også at du får et tupp i ræva til å se over ting» (B1). Samme informant vil også få fram at gårdsbruk har blitt pålagt ganske mye papirarbeid de siste årene, og at de er en yrkesgruppe som ikke er så vant til å ha så mye papirer fra før av. Næringsaktør N4 oppsummerer dette med tilpasning av regelverket i landbruket:

«Det er jo laget et system som skal gjelde alle gårder, og alle gårder er forskjellige. Det blir opp til den enkelte å selv stable disse tingene på plass for å gjøre det enklest mulig for egen bedrift. Om dette henger på en spiker i fjøset eller finnes i en app på telefonen, det er helt opp til dem. De må bare gjøre det de selv synes er fornuftig i bedriften og bruke det hele året, ikke en egenrevisjon på et par timer hvert år og ingenting imellom. Og ikke minst sørge for å forstå hva som gjelder for dem. Gjør jeg jobben i KSL og innfrir alle krav, så er jeg jo trygg på at jeg har en tjeneste som gir meg det jeg trenger. Men på samme måte som at man velger å ha noen til å føre regnskapet sitt, så må man jo ha et forhold til tallene og regnskapet for bedriften».

4.1.4 Nytt og behovet for regulering

Alle informantene stiller seg positive til HMS-arbeidet som er pålagt og som gjøres i landbruket i dag, og flere av dem (N1, N2, N3, N4, B2) mener at eksisterende reguleringer og krav bidrar til bedre sikkerhetsarbeid for denne yrkesgruppa. En av bøndene (B1) forteller at deres

gårdsdrift i hovedsak gjør sikkerhetsarbeid for å etterleve krav til seg selv, ikke fra det offentlig, ettersom vedkommende har tenkt å leve i noen år og ha en bedre hverdag. Videre forteller informanten at *«Jeg er motivert for å jobbe med sikkerhet så lenge det gagnar meg selv og ikke alle andre»*. B2 ser definitivt nytten og behovet for å jobbe med HMS etter å ha sett skremmende statistikker om dødsulykker og skader i flere tiår, med et større fokus på HMS, men at det blir vanskelig og lite praktisk og utfordrende å holde motivasjonen oppe. *«Det er litt vanskelig å se nytteeffekten i det, men de fleste, og meg selv, er tydelige på at vi ønsker å ha et regelverk og hjelp i hverdagen. Det er jo først og fremst for oss selv»* (B2). Begge bøndene (B3 og B4) er samstemte om at det har vært mindre ulykker den siste tida og at det trolig har en sammenheng med at de er pålagt å gjøre en innsats på HMS-området. B3 forteller at eksisterende reguleringer og krav som er på plass i hvert fall gjør dem mer bevisst og kanskje gjør noen tanker og erfaringer hvis man har hatt nestenulykker. *«Her gikk det nesten dårlig, så husker man det og gjør noen tiltak for å unngå at det kan bli en ulykke. Man blir mer oppmerksom på farene»*.

Næringsaktør N1 uttaler at mange gårdsbruk ser behovet for å jobbe med HMS, men at omfanget av dokumentasjon og følelsen av at noen andre bestemmer er en hindring. Også her snakkes det om å få egennyttene inn i sikkerhetsarbeidet, noe de som sentrale næringsaktører prøver å få fram. *«Ja, kravene fører til bedre sikkerhetsarbeid. Det gjør det. For ikke så mange år siden var 16 et ganske vanlig tall på dødsulykker, så med å ikke ha så godt HMS-arbeid kunne vi risikert at tallene var enda høyere»* (N1). En av de andre næringsaktørene (N2) forklarer at de gårdsbrukene som har vært borti et eller annet tilknyttet nestenulykker, skader eller verre ser behovet for å jobbe med HMS. Videre fortelles det at det må skje noe eller du må få en alvorlig beskjed og serverte konsekvenser fra noen som betyr noe for deg, først da innrømmer man at det kan være fornuftig. Angående regelverk og krav som allerede er på plass sier informanten at: *«Det bidrar nok, ja. Jeg tror mange bønder leter etter et holdepunkt, noe å ta tak i, en lettvinnt løsning. Mange er glad for å ha KSL og kan se oversikten over det de faktisk må forholde seg til»*.

Både N3 og N4 forklarer at etterlevelsen av reguleringer og krav er en byrde for gårdsbrukene, men at når de har knekt koden med arbeidet så vil de ha mer, og de er fornøyde når ting har blitt gjort. N3 forteller at når det er en god tone på rådgivning, så føler bøndene seg ivaretatt, at de har det nødvendige de skal ha på plass, og at de kan få hjelp hvis det er noen utfordringer. Videre kommer det fram i intervju med N4 at eksisterende regelverk gir en veldig god anledning

til å jobbe med det systematiske forbedringsarbeidet hvis gårdsbrukene tilpasser systemet til seg selv på en bevisst måte, men at HMS vanligvis ikke er en del av den daglige driften.

«Det er ofte en ytterkant som sier at de hater HMS og KSL pga. tvang og sånt, men det handler jo om formidling og forståelse om at det kan være nyttig. For du slipper å lete etter ting, du har rutiner på det, og du kan ta det fram til neste år så slipper du å begynne på scratch. Hvis du har ting i orden og er innafør kravene, så kan det bli noe positivt fordi det letter litt på den byrden og usikkerheten. Summen av reguleringene og kravene er positiv, men det må være gode og håndterlige systemer som gjør både formidlingen og effekten til noe positivt». (N3).

4.2 Sikkerhetsstyring

Rapporten *KSL – et verdipapir for bonden* fra 2019, beskriver landbrukets eget kvalitetssystem som også fungerer som et internkontrollsystem, et HMS-system og et sikkerhetsstyringssystem. Kvalitetssystem i landbruket (KSL) er et ledelsesverktøy som skal hjelpe bønder i norsk landbruk med administrative oppgaver slik som å følge myndighetenes, landbruksnæringas og varehandelens lovverk, forskrifter og regelverk, der HMS er en integrert del i KSL (Hillestad og Thuen, 2019). I dette systemet kan det lages rutiner, gjøres dokumentasjon, kvalitetskontroll eller gjennomføres risikovurderinger og andre tiltak knyttet til sikkert i bedriften. KSL har som nevnt blitt anerkjent som en standard for bransjen (KSL-Matmerk, 2021) og gårdsbrukene kan velge å starte og bruke KSL-standarden, og dermed slippe å utforme sitt eget system. Standarden inneholder i hovedsak sjekklister og veiledere med lenker til lovverk og forskrifter, og skal brukes i egenrevisjon av gården årlig.

Skjermbildene under er hentet fra den delen av KSL-standarden som spesifikt omhandler HMS, og som gjelder for alle gårdsbruk. Noen funksjoner av sikkerhetsstyring presenteres herunder:

Vernerunden er en viktig del av din egen oppfølging av sikkerheten på gården. En viktig del av HMS-arbeidet er å vurdere hvilken risiko ulike aktiviteter og arbeids situasjoner kan medføre. Risikovurdering er viktig for en bevisstgjøring og ikke minst gjennomføring av forebyggende tiltak knyttet til ulike arbeids situasjoner.

Område	Ja	Nei	Kommentar
Er gulv og gangareal så langt det er mulig sklisikre og fri for hindringer?			
Er områder med fallfare sikret med rekkverk, luker eller lignende?			
Er trapper, stiger og ledere i forskriftsmessig stand og brukt og sikret i henhold til regelverk?			
Er låvebru, silo, kjørebuer, lasteramper m.m. sikret mot utforkjøring?			
Er kummer og dammer sikret på en forsvarlig måte?			
Er det gjort tiltak for å hindre skader fra gjenstander som kan falle ned eller velte?			
Har alle traktorer og mobile arbeidsmaskiner som kan velte under bruk montert setebelte?			
Er verneinnretninger på traktorer, maskiner og redskaper på plass og i orden?			
Finnes det tilstrekkelig med slukkemåter, plassert lett synlig i bygget, og er det klart til bruk? (noter egenkontroll dato på apparatet)			
Er rømningsveier åpne og ryddet (gjelder også snø)?			
Fungerer jordfeilbryter?			
Er det førstehjelpsutstyr tilgjengelig i nærheten av der skade kan oppstå?			
Annet			

2.3.1 Har du rutiner for å avdekke mulige farer ved bruk av forskjellige typer maskiner og redskaper?

En del arbeidsredskaper som f.eks. rundballepresse, tresker, siloniver, fôrmikser e.l. utgjør større fare for ulykker og må håndteres deretter. Det viktig å sikre seg ved å stoppe drivverk og motor før en eventuell inspeksjon.

Hvis man bruker rundballepresse i bratt terreng, kan pressen velte idet den slipper ut en rundball, og rundballer kan komme på avveie.

Vernerunden skal avdekke hvilke redskaper du må være særskilt obs på med tanke på sikkerhet.

Når du bruker et farlig redskap, er det viktig å vurdere hvilken risiko arbeidet medfører. Tenk nøye gjennom hvilke farlige situasjoner som kan oppstå, og ta nødvendige forholdsregler slik at det ikke oppstår skade på person eller maskin. Noen minutter ekstra forsiktighet kan spare mye ved at man unngår stopp eller skade.

§ Krav

Arbeidsmiljøloven	Lovkrav
-------------------	---------

	Svar		
	Ja	Nei	Ikke aktuelt

Figur 5 og 6: Utdrag fra KSL-standard og sjekkliste for vernerunde (KSL-Matmerk, 2021).

Risikoanalyse arbeidsoppgaver				
Arbeidsoppgave:				
Vurdert av:				
Farekilder/identifisert risiko	Sannsynlighet for skade (1-5) (B)	Konsekvens av skade: Hva kan skje? (1-5) (C)	Viktighet / prioritert (B x C)	Hva kan gjøres for å redusere konsekvensene? Forebyggende tiltak

Sikker Jobb Analyse (SJA)
Sikker Jobb Analyse (SJA) bør gjennomføres for spesielt farlige arbeidsoppgaver eller oppgaver som utføres sjelden. Dette gjelder oppgaver som kan føre til personskader eller materielle skader. Arbeidstilsynet kan kreve at Sikker jobb analyse er gjennomført. Dette skjema inneholder de vurderinger som bør gjøres i forbindelse med Sikker jobb analyse.
Sikker Jobb Analyse nr.:
Aktivitet:
Dato:
Deltagere:
Beskrivelse av arbeidet:
Mulig sikkerhetsrisiko:
Sikkerhetstiltak:
Sikkerhetsutstyr som må forefinnes:
Underskrift:

Figur 7 og 8: Sjekkliste for risikoanalyse og sikker jobb-analyse fra KSL (KSL-Matmerk, 2021).

Alt av lovverk og regelverk, over 2000 sider til sammen, er samlet for at gårdsbrukene skal bruke mindre tid på å lete gjennom og holde oversikt over regelverket knyttet til den aktuelle gårdsdriften. Det innebærer ingen årlig avgift eller kostnad for gårdsbruk å bruke KSL, ettersom det er et fellestiltak som driftes og utvikles gjennom finansiering fra jordbruksforhandlinger (Hillestad og Thuen, 2019). Felles finansiering er et av argumenter for at KSL skal ha en uavhengig rolle i landbruket. Norsk Landbruksrådgivning bistår også i HMS-arbeidet for

gårdsbruk gjennom å tilby bedriftshelsetjeneste, HMS-veiledning på gårdene, tjenester slik som kurs, planlegging og hjelpemidler, og rådgivning relatert til kartlegging av risiko, risikovurderinger, produksjon, maskinteknisk, brannsikkerhet og beredskap. Alt som er knyttet til HMS-aktiviteter på norske gårder.

4.2.1 Gårdsbrukenes forståelse av sikkerhetsarbeid

Både og næringsaktørene har en klar forståelse for at arbeid i landbruket ofte innebærer høy risiko. Gjennom intervjuene kommer det fram at det er en rekke ulike faktorer som spiller inn i forståelsen og utførelsen av sikkerhetsarbeid. Næringsaktør N1 mener at det er en varierende forståelse, men en gjennomgående positiv holdning. *«Når du har holdt på i 12-14 timer, så svekkes fokuset på slutten av dagen» (N1)*. N2 opplever også forståelsen som blandet, hvor mange har kontroll på det mens andre ser på HMS som krevende. Informanten kommenterer at HMS-tanker aldri står først og at: *«Du går i det hver dag, noe utstrakt HMS-arbeid gjør du ikke, du gjør alle tingene som kreves umiddelbart uten å tenke over rapportering, avvik og dokumentasjon»*. En tredje næringsaktør (N3) sier at gårdsbrukene er flinke og har god forståelse for sikkerhet og er opptatt av risiko på gården, fordi de er helt avhengige av å være friske og gjennomføre produksjonen, men at tidsklemma gjør det utfordrende når arbeidsdagen går mot slutt. Dette bekreftes av N4 som sier at bøndene kan være veldig pratsomme og har masse erfaringer og forbedringer å komme med når det snakkes om HMS-arbeid.

To av næringsaktørene forteller at de fleste i landbruket skjønner at det må være et system på HMS-arbeid for å forebygge skader og ulykker (N3), og at man må ha skriftlighet på det man holder på med (N1). Bøndene B1, B2, B3 og B4 har alle forståelsen av at man må være bevisst på sikkerhet i hverdagen. *«Det er klart at hvis du ikke har gode rutiner, så skal det ikke mye til for at det går gærent hvis man ikke er oppmerksom» (B3)*. *«Jeg er jo vant med at det går bra, det har det jo bestandig gjort, men det er klart at HMS-arbeid er viktig selv om det tar mye tid» (B4)*. *«Å ha et system for sikkerhet er helt nødvendig, men det kunne vært en tydeligere forståelse om den aktive bonden ble mer involvert i utforminga av KSL» (B2)*. Å få hjelp i arbeidsoppgaver er et av de gjennomgående temaene blant informantene (N1, N2, N4, B1, B3 og B4). De har en forståelse for at risikoen ved flytting av dyr spesielt er noe som bør unngås å gjøres alene, og da burde spørre om hjelp enten fra eventuelle naboer eller avløsere. En utfordring som kommer frem er at dette er vanskelig for gårdene som ikke har nærliggende naboer eller avløsere, og som driver selvstendige enkeltmannsforetak.

4.2.2 Gårdsbrukenes arbeid med HMS

Et av temaene under intervjuene omhandlet hvordan gårdsbrukene arbeider med HMS. Næringsaktør N1 er opplever at det jobbes godt med HMS i landbruket selv om det er mange «slabbedasker som i alle andre virksomheter og bedrifter». To andre næringsaktører (N3 og N4) forteller også at HMS-arbeidet er svært varierende der de opplever at gårdsbrukene gjør ting litt bevisst og litt ubevisst, og at det ofte er veldig tilfeldig hvorfor noen tiltak er gjort og hvorfor andre ikke er gjort. De oppfatter ikke at det generelt jobbes med systematisk, men at det er tilfeldig om ting blir forbedret eller ikke. En trend som kommer frem gjennom intervjuene er at de fleste snakker om et generasjonsskifte blant bønder, og at arbeid med og holdninger til HMS ofte avhenger av bøndernes bakgrunn (N1, N2, N3, N4, B1, B2, og B4). Bonde B1 opplever at de som er av den yngre generasjonen er flinkere til å få tak i hjelp og spørre etter hjelp hvis noe de holder på med farlige arbeidsoppgaver. Det samme gjelder hos informant B2 som tror at den eldre generasjonen sliter mer enn de yngre med papirarbeid og byråkrati. Dette støttes av en av næringsaktør N1 som forteller at den nyere generasjonen bønder sannsynligvis har et mye mer nyansert forhold til det, og har et mer positivt forhold til sikkerhetsarbeid ettersom det er viktigere for dem. «*Det er ikke like akseptert å være negativ til HMS lengre*» (N3). N2, N3 og N4 sier alle at bønder som kommer inn i landbruket og som har vært inne i andre bedrifter, er mer bevisst og har mer kjennskap til hva HMS-arbeid innebærer og krever, sammenlignet med de som har vokst opp på en gård og tilegnet seg en holdning fra generasjonen før seg. «*De som har vært i andre yrker der HMS er en mer naturlig del, de bruker tilgjengelige verktøy og har system på det og tenker HMS. De er også mer aktive og interessert og leter etter dokumentasjon og løsninger*» (N2). Det kommer også fram at holdningene til HMS er forskjellige mellom de som har en tillitsvalgtrolle eller lignende, og de som er en typisk vanlig bonde, hvor noen ser ansvarligheten med arbeidet de driver med og at det kan være politisk riktig å være engasjert i å jobbe med HMS (N3).

Næringsaktøren N4 kommer med innspill som omhandler bøndernes rolle som bedriftsleder i egen bedrift, og har inntrykk av at mange bønder ikke ser seg selv som bedriftsledere og heller ikke eierskap til sin egen lederrolle. «*For om vi ikke hadde hatt et felles kvalitetssystem, så er de jo fortsatt ledere og skal fortsatt kjenne til hva som stilles av krav når de produserer noe*». Informanten stiller også spørsmål ved om de som kommer inn i landbruket fra andre bransjer, kanskje tar med seg bedriftslederrollen og/eller HMS-verdier som ikke er like tydelige dersom man overtar en gård og hører litt for mye på eldre generasjoner og deres holdninger.

4.2.3 Funksjoner av sikkerhetsstyring

Når det snakkes om spesifikke deler av sikkerhetsstyringa, det vil si risikovurderinger, kartlegging av risiko og etablering av barrierer, kommer det tydelig fram at KSL-standarden er svært førende for dette arbeidet som gårdsbrukene skal gjøre. Disse delene inngår i HMS-delen av KSL der man finner sjekklisterbaserte skjemaer for vernerunder, risikovurderinger og sikker jobb-analyser for å kartlegge risikoer for den aktuelle gården og arbeidsoppgavene. Gårdsbrukene forteller selv at de arbeider med HMS i henhold til KSL og at det er kravene i systemet som legger føringer for hvordan arbeidet gjøres (B1, B2, B3 og B4), men at det ikke gjøres på en særlig systematisk måte i det daglige. En av bøndene (B3) beskriver at utgangspunktet for HMS-arbeidet på deres gård skjer gjennom sosiale treff en gang i halvåret med alle ansatte, der ulike ting blir tatt opp for å få innspill og få muligheten til forebygging. De har også rådgivere på gårdsbesøk oftere enn én gang i året for å klare å være offensive nok til å tenke mer konkret (på HMS), unngå ulykker og ha en trygg og trivelig arbeidsplass. Informanten forklarer at:

«Arbeid med HMS på gården handler om å være til stede i det man holder på med, og bruke to sekunder ekstra, stoppe opp og tenke på om dette er lurt eller ikke, i tillegg til å gjøre gården så sikker som det lar seg gjøre etter forholdene».

En av bøndene (B1) forklarer implisitt at risikovurderinger og etablering av barrierer er gjort gjennom å lette arbeidet i fjøset ved å søke midler og investert i fullautomatisert foringsanlegg. *«Jeg vil jo påstå at (foringsanlegg) i stor grad forbedrer sikkerheten, både for meg selv og dyrene. Å ikke ha det er risikabelt både for dyr og folk. Alt blir bedre når det er automatisert, men det koster penger.»* To av næringsaktørene (N1 og N2) sier at montering av moderne utstyr og bedre utstyr sannsynligvis har vært bidragsytende til å få ned ulykkestallene i landbruket. Videre forteller informant B1 at det daglig starter med å gå gjennom dyrene på datamaskinen for å sjekke om det er noe unormalt, og blir dermed forberedt på hva man møter. B4 forteller om lignende dagligdagse vurderinger hvor vedkommende starter dagen med å undersøke om det er noe unormalt som har skjedd siden forrige runde i fjøset, samt at det gjøres løpende vurderinger på om alt er i orden på tekniske rom, om maskiner trenger vedlikehold eller om det er noen særlige farer den dagen. *«I det daglige arbeidet gjør jeg vurderinger av hva jeg kan gjøre selv, og hva jeg trenger hjelp med»* (B4). En tredje bonde (B3) forklarer at det gjøres risikovurderinger og barrierebygging gjennom å sikre gården slik at det blir trygt for barna for

å unngå fallskader, ha særlig fokus på å tenke seg om og være føre-var, og på den måten gjøre den trygg for alle som oppholder seg på området. *«Det er absolutt å anbefale å ta med seg noen utenfra som ikke går her hver dag, da kan det hende at man ser ting forskjellig og ser nye ting»* (B3).

Flere av informantene snakker om en app-løsning som er lansert av KSL hvor det er mulig å legge inn arbeidsoppgaver, gjøre risikovurderinger, gjøre sikkerhetstiltak og en rekke andre HMS-relaterte aktiviteter. En av bøndene (B2) sier at å bruke denne appen er en av de konkrete tingene som benyttes i forhold til vernerunder, el-kontroll og forebygging. Næringsaktør N2 forteller at denne mobilløsningen fra KSL er lagt sammen med resten av KSL-kravene der gårdsbrukene blir oppfordret til å legge inn risikovurderinger for arbeidsoppgaver, der de også kan ha beredskapsplan i tillegg til at de får tips til en del HMS-områder. Arbeidet med kartlegging av risiko og etablering av barrierer kommenteres av N4 som beskriver hvordan dette skal gjøres gjennom egenrevisjon og eventuelt gjennom appen, men oppfatter at arbeidet ikke gjøres riktig og tilstrekkelig nok. *«De lager barrierer og beskytter seg litt, men det gjøres ikke nødvendigvis så bevisst»* (N3). Om bøndene gjør dette arbeidet selv eller om de får hjelp med det, er flere av næringsaktørene (N2, N3 og N4) tydelige på at de i utgangspunktet skal gjøre det på egenhånd, men at HMS-rådgivere ofte er delaktige, spesielt når det kommer til skriftliggjøringa. N2 opplever HMS-arbeidet som utrolig varierende, men at *«en gjennomsnittsbonde bruker i hovedsak sjekklister og HMS-rådgivning med besøk og hjelp til arbeidet»*. Informant N3 forteller også at gårdsbruk veldig ofte har gode rutiner og sitter inne med my taus kunnskap, altså ting de bare vet fordi de vet det, og at de ofte er dyktigere enn de fremstår som. *«De sier at de ikke har risikovurdert eller tenkt barrierer, de har jo bare sjekket traktoren eller vært ute og sådd»* (N3).

«Når vi er ute på gården må vi alltid avklare hva bonden har mest behov for at vi skal hjelpe til med akkurat nå, og ofte er det den dokumentasjonsbiten. Så å få det i praktisk handling har vi mye fokus på, og f.eks. noe som vi har gjentatt til det kjedsommelige, altså det med å stoppe opp og tenke: er det her lurt? Nei, det her var kanskje ikke lurt.» (N1).

En sentral utfordring som blir forklart av næringsaktører (N2 og N3) som jobber tett på gårdsbrukene, er forståelsen for ulike begreper som brukes i regelverket for sikkerhetsarbeidet. N2 oppdaget i forbindelse med KSL-appen at en del begreper som ble brukt i sjekklistene, ikke var noe gårdsbrukene hadde forståelse for. F.eks. begrepet vernerunde. *«Så det vi ønsker å gjøre*

er å sette fokus på enkelte begreper, og få bonden til å lære seg å identifisere de farlige områdene og situasjonene». Samme problematikk med begreper forklares av N3 om begrepet risikovurdering. Informanten sier at når rådgivere spør gårdsbrukene om de har gjort risikovurderinger, så svarer de ofte nei, fordi de ikke har mange permer med masse dokumenter og dermed tror at de ikke gjør en god nok jobb med HMS. «Det er bare et begrep de ikke bruker. De jobber aktivt med sikkerhetsarbeid, men de fleste bruker ikke disse begrepene» (N3).

Flere av bøndene (B1, B2 og B4) snakker om datasystemer og apper som brukes i landbruket for å gjøre arbeidet i henhold til det de ulike aktørene krever av registrering. De forteller at digitaliseringen i landbruket har ført til at det eksiterer svært mange mobil-apper, og at dette gjør det problematisk og tidkrevende å registrere alt som skal dokumenteres. Informantene skulle ønske at disse ulike appene og systemene kunne vært mer samkjørte og snakket sammen. Dette er ikke noe de oppfatter som særlig kritisk, men at når man først jobber med digitalisering så burde systemer kommunisere godt i lag, samles på en plattform og være tilpasset så godt som overhodet mulig for gårdsbrukene.

4.2.4 Ting planlegges, men gjøres ofte annerledes i praksis

Et gjennomgående tema er forholdet mellom formelt sikkerhetsarbeid og mer uformelt arbeid med sikkerhet, altså om det er samsvar mellom hvordan ting planlegges å skulle gjøres og hvordan det egentlig blir gjort. Bøndene (B1, B2, B3 og B4) forteller selv at de forsøker å etterleve regelverk og krav fra KSL og andre regulatorer, og at de ønsker å gjøre ting så riktig som mulig i forhold til HMS-planlegging, men at handlinger, arbeidsoppgaver og rutiner ofte blir gjort etter hva den gitte situasjonen tilsier at de må få gjort akkurat der og da. «Hvis du er alene og må vente en halv dag på å få hjelp, så venter du ikke hele dagen. Da gjør du det selv, og da kan det fort oppstå farlige situasjoner» (B4). Bonde B4 uttaler seg også om at når man jobber med dyr så skjer det uforutsette ting hele tida, ettersom det er levende individ som finner på mye rart. «Det er jo en stor utfordring at vi håndtere store, tunge dyr som lever sitt eget liv, i tillegg til alle maskinene vi skal håndtere. Så det går ikke an å planlegge for alt, dessverre» (B1). Om dette temaet sier B3 at de prøver å følge KSL så langt det lar seg gjøre, men at det kan være situasjoner hvor arbeidsoppgaver blir gjort løpende ut ifra hvilke handlinger som må foretas umiddelbart.

«Jeg prøver å være i henhold til KSL, men kan ikke legge skjul på at når du holder på med en oppgave, så er det veldig mange sammenhenger der KSL fungerer som et system og at det er et

praktisk system på siden. Dette er litt tabu å snakke høyt om, men det er jo nesten sånn i alle næringer at vi har to system. Et for å dekke teorien og papirer, og et som fungerer i hverdagen» (B2).

Sitatet ovenfor støttes av en uttalelse fra en av næringsaktørene (N4) som tror at forståelsen av systematisk sikkerhetsarbeid ikke er innarbeidet nok, og at HMS blir noe på siden av den daglige driften. Informanten forteller videre at: *«De kan ha gode planer oppi hodet, men så har du 70 ting som skulle vært gjort. Så det er tilfeldig hva som ender opp på en reell plan»*. N3 har lik oppfatning om at bønder veldig ofte har en plan det de holder på med, men at arbeidsdagen er i rask endring og det dukker opp uforutsette ting som kan påvirke og forsinke andre oppgaver. *«Så ofte har de en plan, men den er relativ»*. Dette beskrives av N2 ved at det gjøres vurderinger og dokumentering, men at det senere stort sett blir glemt og lagt bort fordi det mangler å få HMS-delen over i en praktisk gjennomførbar måte. Informanten forteller også at mange bønder ikke tar med seg f.eks. avvik etter at de er dokumentert, på grunn av at de anses som ferdig med avvikene etter at de er levert, og så fortsetter å gjøre som man alltid har gjort.

«Jeg lagde mange fine planer og det jeg måtte gjøre, men da jeg kom ut i realiteten så gjør man det som oppfattes som mest praktisk i øyeblikket. Det er såpass fokus på å få gjennomført en arbeidsoppgave og det er den du skal gjøre. Så fokuset er ikke måten den skal gjennomføres på, men at den skal bli gjort. I en del sammenhenger kan sikkert regelverk og krav være praktiske, men på en annen side så er landbruket så praktisk relatert og så knyttet til å gjennomføre en oppgave at der ofte ikke er mulig å forholde seg til alle dokumentasjonsregler» (N2).

5 Diskusjon

5.1 FS1: Hvordan reguleres sikkerhetsarbeidet tilknyttet gårdsdrift?

I denne delen skal diskusjonen gi svar på hvordan sikkerheten tilknyttet gårdsbruk reguleres og hvilket reguleringsregime de befinner seg i. Gårdsbruk reguleres ikke bare av myndigheter, men også av andre aktører i næringa som medfører antagelser om at ulike typer reguleringsregimer eksisterer på samme tid og sted. I sammenheng med utfordringene små bedrifter har med regulering er fokuset også på hvordan sikkerhetsreguleringa settes ut i praksis.

Funnene viser at Internkontrollforskriften er veldig førende for regulering av gårdsbruk i landbruket, der gårdsbrukene er pålagt å gjøre systematisk HMS-arbeid, ha oversikt over kravene som stilles til dem, og blant annet kartlegge farer, vurdere risiko og utarbeide planer og tiltak (Internkontrollforskriften 1997). Sett i lys av det teoretiske rammeverket viser dette at regulering av HMS-aktiviteter i gårdsbruk foregår som en hybrid mellom sterk lovbasert regulering og selvregulering (Engen et al., 2016). Denne typen regulering gir gårdsbrukene større frihet og selvstendighet til å ta i bruk og utvikle løsninger som er tilpasset deres forhold, som videre skal være grunnlaget for å imøtekomme retningslinjene fra reguleringene (Braithwaite, 1982). Som funnene viser, er det mange ulike aktører stiller krav til gårdsbrukene. Gjennom reguleringer på øverste nivå stilles det krav til internkontroll og Mattilsynet stiller krav til produksjon, mens mer eller mindre indirekte regulering skjer gjennom næringsorganisasjoner som er pådrivere for HMS-arbeid rundt i landet, i tillegg til rådgivningstjenester som bidrar til forebyggingsarbeid. Andre aktører som varemottakere, forsikringsselskaper og forbrukere stille også krav til landbruket. Dette viser hvordan reguleringa foregår i landbruket, mens utfordringene ligger i hvordan det settes ut i praksis.

Med bakgrunn i at det er særlig utfordrende for små bedrifter å navigere seg gjennom og etterleve reguleringer, har Kvalitetssystem i landbruket (KSL) laget en bransjestandard for landbruksnæringa. Denne næringsstandarden er ment å fungere som et system for få bedre oversikt over hva gårdsbrukene må forholde seg til av lovverk, forskrifter og regelverk knyttet til HMS og andre relevante krav for næringa, gjennom å samle alle reguleringene som gjelder i ett system. Dette samsvarer med teoretiske perspektiver om at slike næringsstandarder innebærer at hele næringer regulerer seg selv og setter krav til næringa som helhet

(Gunningham og Rees, 1997). I praksis betyr dette at det egentlig er KSL-standarden som er veldig førende for regulering av landbruket, og dermed fungerer KSL som en tredjepart i samregulering med de enkelte gårdsbrukene og myndighetene, hvor de påvirker reguleringene ved kunnskap om næringa og videre oversetter kravene til et samlet system for en antatt mer praktisk tilnærming. Sett i sammenheng med teori skjer dermed konkretisering av regelverket på meso-nivået, altså nivået mellom myndigheter og bedrifter der, og gjøres av en tredjepart gjennom samregulering med staten og gårdsbrukene (Grabosky og Braithwaite, 1986; Ayres og Braithwaite, 1992). Istedenfor at det enkelte gårdsbruket selv må finne ut hva som er relevant for deres bedrift, gir næringsstandarden et generisk overblikk med veiledende spørsmål, forklaringer og tilhørende lenker til regelverk, slik at gårdsbruket selv skal være i stand til å forvalte de delene som er aktuelle for dem (KSL-Matmerk, 2021). På denne måten har gårdsbrukene muligheten til å velge hvordan de følger opp fastsatte krav ved å tilpasse sitt eget internkontrollsystem for egenrevisjon, og det kan tyde på at byrden blir lettere og arbeidet mer praktisk enn å på egenhånd få oversikt over reguleringene. Dette hevdes å være tilfellet fordi aktørene imellom kan påvirke reguleringene (Cladis, 1993) og har spesiell kunnskap om hvordan næringa fungerer (Gunningham og Rees, 1997). Funn bekrefter teorien ved en beskrivelse av arbeidet med oversetting og tilpasning av regelverket:

«Dette gir oss mulighet til å komme med innspill og å si noe om den praktiske tankegangen, så vi er med på å moderere en del regelverk slik at det skal kunne tilpasses til praktisk bruk. Det er mye som kan høres fint ut på papiret og som gjerne kan passe en bedrift med 100 ansatte, men ikke i det hele tatt praktisk mulig å tilpasse til landbruk og enkeltmannsforetak. I den forbindelse har vi stoppet noen ting og tilpasset, og fått de til å forstå at dette kan ikke skrives så firkanta» (Næringsaktør N4).

Funn fra intervjuene viser at alle informantene (N1-B4) har et positivt syn på det pålagte HMS-arbeidet, og majoriteten av dem (N1, N2, N3, N4 og B2) sier at reguleringene som er på plass i dag bidrar til at gårdsbruk gjør bedre sikkerhetsarbeid. Selv om det også kommer frem at ikke alle deler av landbruket har dette synet på HMS, kan det tyde på at rollen til kvalitetssystemet i landbruket har en viktig funksjon som mellomledd plassert mellom statlig regulering og gårdsbrukene. KSL blir på en måte HMS-avdelingen til i underkant av 40.000 bønder i norsk landbruk. Både gårdsbrukene og næringsaktørene er tydelige på at den delen av reguleringa som handler om dokumentasjon er spesielt utfordrende, og flere av gårdsbrukene ønsker et regelverk som er mer tilpasset en praktisk hverdag for å gjøre det enklere å etterleve krav. Et

argument mot dette er at regelverket legger opp til at bedriftene selv skal kunne implementere og utvikle systemer, og tilpasse det etter deres forhold, situasjon og aktiviteter. På bakgrunn av dette vil regelverket i utgangspunktet ikke være tilpasset noen som helst. Et av funnene støtter dette: «*Det er mange krav vi må formidle videre som absolutt ikke passer til bønder, men dette er et regelverk som er bestemt at skal gjelde, og da må vi rett og slett akseptere at det er reglene som gjelder*» (N2). På den andre siden må hovedutfordringene til gårdsbrukene tas med i en diskusjon om arbeidet deres med regulering. Tidligere forskning viser at små bedrifter opplever reguleringer og krav til arbeidsplassen som en byrde som er vanskelig å etterleve (Bragatto et al., 2014; Hasle et al., 2012; Schmidt et al., 2016; Hasle et al., 2011). Derfor hevdes det å være nødvendig å utvikle tilnærminger til HMS som er tilpasset små bedrifter og utfordringene deres (Kines et al., 2012). Gårdsbruk er ofte små bedrifter med tanke på antall ansatte, de har lange arbeidsdager, de jobber mye alene og er ofte daglig leder, sikkerhetsansvarlig, regnskapsfører, maskinteknikker, agronom og alt på samme tid for å drifte et gårdsbruk. Disse utfordringene samsvarer med funn fra intervjuene: «*Det er forferdelig mange krav og mye en bonde skal sette seg inn i, og dette blir ofte mye å oppfylle når man 10+ yrkesgrupper helt alene*» (N4). Det er ingen unnskyldning for å ikke gjøre det som kreves av internkontroll (og helst mer), men det kan hevdes å være åpenbare forklaringer på hvorfor det ikke gjøres eller ikke gjøres riktig. Dette fører til et sentralt spørsmål om gårdsbrukene har kompetanse og/eller kapasitet til å regulere seg selv.

Denne delen av diskusjonen tar for seg temaet om gårdsdriftenes og næringas kompetanse og kapasitet til regulering i form av en næringsstandard knyttet til HMS-arbeid. Her er fokuset på forståelse for arbeidet som skal gjøres og formidlingen om hva og hvordan arbeidet skal gjøres.

Det teoretiske rammeverket beskriver at særlig små bedrifter har utfordringer med regulering gjennom internkontroll, ettersom at ansatte og sikkerhetsansvarlige ofte mangler forståelse for hvordan regulering av egen bedrift skal gjøres (Fairman og Yapp, 2005). I lys av dette perspektivet er det litt overraskende at funn fra intervjuene gir et helhetsinntrykk av at gårdsbrukene og næringsaktørene med bakgrunn fra gårdsbruk, har en forståelse for at det må være et system for sikkerhet i landbruket. De fleste av gårdsbrukene og næringsaktørene forstår at man må være bevisst på å gjøre sikkerhetsarbeid og at risikoen ved alenearbeid med dyr er spesielt høy og bør unngås. Selv om det er et overraskende funn, så betyr det ikke at de har en god forståelse for reguleringsarbeidet. Nettopp dette kan være et resultat av utvalget med informanter, fordi det kan tenkes deres deltakelse i intervjuer har en sammenheng med forholdet

deres til HMS. Altså et syn på HMS som heller mer mot en positiv side. Funnene viser at forståelsen for og holdningen til at noe må gjøres er der, men forståelsen for hva og hvordan det skal gjøres fremstår som mer varierende ut ifra informantene. På bakgrunn av de særegne utfordringene som små bedrifter i landbruket har knyttet til tidspress, overlappende arbeidsoppgaver og at mange bønder går i de samme traktene som de alltid har gjort (N1-B4) er dette helt sentrale utfordringer som må tas hensyn til dersom en blanding av reguleringsregimene skal fungere etter sitt formål. Altså at næringa evner å regulere seg selv. Dette henger sammen med teori som beskriver at utgangspunktet og utfordringene til små bedrifter må forstås når metoder for regulerings- og sikkerhetsarbeid skal designes og utvikles (Micheli og Cagno, 2009; Gunningham og Rees, 1997), som videre kan relateres til formidling av regelverket når det skal implementeres i bedriftene.

Et flertall av informantene (N3, N4, B2, B3 og B4) vektlegger utfordringer ved formidling av regelverk fra myndighetene, gjennom næringsaktørene til gårdsbrukene, det vil si formidlingen av kravene i KSL-standarden. Det at bonden skjønner hvorfor og hvordan det kan være nyttig og positivt for dem i hverdagen, og ikke en belastning når bøndene ikke forstår verken spørsmålene, begrepene eller kravene i regelverket, kan basert på funnene hevdes å være en av hovedoppgavene til aktørene som utformer næringsstandarden og HMS-rådgiverne i næringa. Funn fra intervjuene illustrerer hvordan forståelse og formidling henger sammen med regulering:

«Det er ofte en ytterkant som sier at de hater HMS og KSL pga. tvang og sånt, men det handler jo om formidling og forståelse om at det kan være nyttig. For du slipper å lete etter ting, du har rutiner på det, og du kan ta det fram til neste år så slipper du å begynne på scratch. Hvis du har ting i orden og er innafør kravene, så kan det bli noe positivt fordi det letter litt på den byrden og usikkerheten. Summen av reguleringene og kravene er positiv, men det må være gode og håndterlige systemer som gjør både formidlingen og effekten til noe positivt» (Næringsaktør N3).

Figur 1 viser en grunnleggende form for sikkerhetsstyring som kan omfatte sikkerhetsarbeid relatert til regulering og standarder (Ferjencik, 2020). I forbindelse med de ulike delene av modellen kan disse benyttes for å illustrere temaet angående kompetanse og kapasitet til selvregulering. I henhold til teori er arbeidet med internkontroll avhengig av vilje fra bedriften til å gjøre arbeidet, intensiver må være til stede for å få bedriftene til å gjøre arbeidet, og

kunnskap trengs for at bedriftene skal forstå hva som må gjøres og hvordan det skal gjøres (Fairman og Yapp, 2005). Det kan tolkes fra funnene at informantene (N1-B4) i denne oppgaven er forpliktet til å jobbe med sikkerhet, ved at de alle stiller seg positive til det pålagte HMS-arbeidet, noe som medfører at utgangspunktet og viljen for å regulere seg selv kan hevdes å være avklart. Intensiver i form av regelverket er også på plass. Dersom de to delene med at gårdsbrukene har utfordringer med å gjøre reguleringsarbeid og sikkerhetsarbeid på den ene siden, og næringsaktørens rolle med å bidra med kunnskap om hva som må gjøres og hvordan det skal gjøres på den andre siden, kan dette støttes opp av de to sidene av figuren. Disse sidene forteller at de som skal gjøre arbeidet, gjennom næringsstandarder, bør bruke næringsaktørene rundt bedriften for å øke evnen til å tilegne seg kunnskap for å forstå hva og hvordan arbeidet skal og kan gjøres (Ferjencik, 2020). Akkurat dette vil kunne hevdes å være nøkkelen til å styrke kompetansen og kapasiteten gårdsbrukene og næringa som helhet har til å regulere seg selv i tråd med fastsatte krav.

Det funnene viser er at både gårdsbrukene og næringsaktørene spiller en viktig rolle for å forbedre sin egen forståelse, så vel som å formidle det på en forståelig måte. Hvis de ikke spiller ut rollene sine kan det hevdes at næringa ikke har kapasitet til selvregulering, sett i sammenheng med teori om at en forutsetning for at en blanding av selvregulering, statlig regulering og en tredjepart skal fungere, er at man identifiserer næringas kapasitet til å regulere seg selv i henhold til reguleringsformål (Gunningham og Rees, 1997). Dette på grunn av at kapasiteten vil være varierende blant bedrifter i ulike næringer, noe som samsvarer med tidligere forskning der noen av forklaringene på utfordringene er at små bedrifter har begrensede menneskelige og økonomiske ressurser (Hasle og Limborg, 2007), og at HMS-arbeid ofte blir et lite problem sammenlignet med daglig drift (Legg et al., 2015). Disse faktorene bekreftes av funn fra intervjuene:

«En bonde skal produsere 400 000 liter melk i året og høste 500 mål med jord, og har dermed forholdsvis mye å ta tak i og holde på med. Da blir det å innfri dokumentasjonskravene fort det siste som gjøres. HMS-arbeidet blir også noe du gjør til slutt. Utfordringen for oss som skal formidle til bøndene er at man bryter med aksepten for at ting skjer, altså blir tråkket på eller klemt av dyr, for de kommer jo selvfølgelig til å trække på deg. Denne aksepten bryter med arbeidet med å følge regelverk og å dokumentere alt mulig. Da får vi til svar at: Ja, men hvis jeg skal tenke på alt dette her, så vil jeg aldri få gjort noe» (Næringsaktør N2).

Oppsummert viser de to temaene diskutert og relatert til første forskningsspørsmål at sikkerheten tilknyttet gårdsdrift reguleres gjennom en næringsstandard, som skal oversette og forenkle kravene i regelverket og dermed legge til rette for å gjøre det enklere å etterleve disse. De viser også at gårdsbruk som små bedrifter har særlige utfordringer med dette arbeidet, og at formidling og forståelse er en forutsetning for at gårdsbrukene og næringa skal kunne ha kompetanse og kapasitet til å regulere seg selv gjennom en næringsstandard.

5.2 FS2: Hvordan arbeider gårdsbruk med sikkerhet som en del av gårdsdriften?

Denne delen av diskusjonen skal gi svar på hvordan sikkerhetsarbeidet gjøres av gårdsbrukene som en del av gårdsdriften, og hvilke funksjoner av sikkerhetsstyring de benytter for å gjøre arbeidet. Det kan antas at alle bedrifter har en eller annen tilnærming til sikkerhet, så spørsmålet blir dermed hvordan gårdsbrukene arbeider med sikkerhet med et særlig fokus på at de er små bedrifter.

I henhold til det teoretiske rammeverket om sikkerhetsstyring (Harms-Ringdahl, 2004) kan det antas at gårdsbruk er mer preget av uformelle tilnærminger til sikkerhetsarbeid, ettersom de ofte er små bedrifter med mindre kompetanse og kapasitet enn større bedrifter, som vist i det foregående kapitlet. De to ulike modusene som sikkerhet kan oppnås gjennom, Safety-I og Safety-II, har vist hvordan sentraliserte bestemmelser om sikkerhet med fokus på standardisering og etterlevelse av krav er en tilnærming, mens motsetningen er en desentralisert tilnærming som skal legge til rette for veiledning og tilpasning gjennom å vektlegge evner istedenfor planer (Provan et al., 2020). Dette samsvarer med tidligere forskning som hevder at å tilrettelegge for mer proaktiv sikkerhetsatferd kan løse utfordringene til små bedrifter (Mei et al., 2020), og at dokumenter og annen skriftlig informasjon spiller liten rolle for sikkerheten i små bedrifter (Hasle et al., 2006).

Funnene i oppgaven viser at gårdsbrukenes tilnærming til sikkerhetsarbeid kan hevdes å være av en formell karakter sett i sammenheng med innholdet i KSL-standarden. Utdrag fra standarden, sjekklister for vernerunde, risikoanalyse og sikker jobb-analyse i figurene 5, 6, 7 og 8 illustrerer at tilnærminga baseres på sentraliserte bestemmelser om hvordan HMS-arbeidet skal gjøres i henhold til et standardisert planverk, og det kan dermed hevdes av sikkerhetsstyring i gårdsbrukene skjer gjennom en Safety-I-tilnærming. «Vi er jo bundet litt på

hender og føtter, og må jo dokumentere stort sett alt» (B1). På den andre siden kan det hevdes at planverket i standarden tildes legger til rette for en mer proaktiv Safety-II-tilnærming ved at spørsmålene, veiledninga og arbeidsoppgavene beskrevet i standarden fremstår som retningslinjer heller enn regler (McCarthy et al., 1998), er relativt generelle og enkle i utgangspunktet, og skal kunne tilpasses av gårdsbrukene selv. Likevel kan det sies at tilnærminga i realiteten er preget av en top-down Safety-I-tilnærming ettersom at dokumentasjonen som blir produsert ut ifra planverket, senere blir gjennomgått av tilsynsmyndigheter for å sjekke at egenrevisjonen ikke er manglende i henhold til krav og regelverk (Hale og Borys, 2013).

Funn fra intervjuene kan hevdes å bekrefte at sikkerhetsarbeidet bærer mer preg av kontrollering, planlegging og etterlevelse, enn planlegging og revidering (Hollnagel, 2014). Samtlige informanter (N1-B4) er tydelige på at næringsstandarder er svært førende for sikkerhetsarbeidet, og gårdsbrukene er klare på at arbeidet gjøres i henhold til KSL, men ikke på en systematisk måte (B1-B4). «... *noe utstrakt HMS-arbeid gjør du ikke, du gjør alle tingene som kreves umiddelbart uten å tenke over rapportering, avvik og dokumentasjon*» (N2). Det faktiske sikkerhetsarbeidet gårdsbrukene gjør kan likevel tolkes som å være uformelt proaktivt på bakgrunn av beskrivelsene deres av gjennomførelse. Sosiale treff hvert halvår for å identifisere forebyggende tiltak (B2), risikovurderinger og etablering av barrierer ved å investere i automatiserte maskiner (B1), dagligdagse vurderinger av unormale omstendigheter og behov for å iverksette driftstiltak (B1 og B4), og føre-var-tenking for å gjøre arbeidsplassen trygg for alle som oppholder seg der (B3), viser at informantene i oppgaven benytter seg av metoder for kartlegging av risiko i arbeidet med å oppdage, registrere og forebygge farer på gårdene deres (Karlsen, 2011). Uavhengig om dette arbeidet gjøres mer eller mindre uformelt vil det hevdes å kunne være et grunnlag for gårdsbrukene til å ta riktige beslutninger om risikoene i gårdsdriften deres. (Aven et al., 2017).

Et sentralt funn knyttet til gårdsbrukenes relativt uformelle beskrivelser av hvordan sikkerhetsarbeid gjøres, har tidligere vært beskrevet gjennom formidling og forståelse av kravene i regelverket. Dette kan tenkes å være en forklaring på hvorfor beskrivelsene deres av hvordan de gjennomfører sikkerhetsarbeid oppfattes som uformelle sammenlignet med at begrepene som er skrevet med et sikkerhetspråk i næringsstandarder. Tidligere forskning har vist at terminologien i regulering og krav ofte er utviklet av sikkerhetsfolk og er lite passende for små bedrifter, og derfor heller bør være rett på sak, tydelige og enkle for tilpasning (Kines,

et al., 2012). «*De sier at de ikke har risikovurdert eller tenkt barrierer, de har jo bare sjekket traktoren eller vært ute og sådd. De jobber aktivt med sikkerhetsarbeid, men de fleste bruker ikke begrepene*» (N3). På bakgrunn av dette kan det tolkes at gårdsbrukene sitter inne med taus kunnskap (Hale og Borys, 2013) der erfaring veier tyngre enn begreper som ikke forstås eller formidles godt nok.

En videre bekreftelse på at gårdsbrukene har en Safety-I-tilnærming kommer fra funnene som viser at gårdsbrukene i utgangspunktet skal gjøre sikkerhetsarbeidet på egenhånd, men at HMS-rådgivere ofte er delaktige når det gjelder dokumentasjon (N2, N3, og N4). Dette kan kun hevdes å gjelde på generell basis for gårdsbruk i næringa. Likevel kan det hevdes å støtte andre funn om at sikkerhetsarbeidet foregår ovenfra-og-ned med fokus på dokumentasjon for å overholde regelverk (Provan et al., 2020). «*En gjennomsnittsbonde bruker i hovedsak sjekklister og HMS-rådgivning med besøk og hjelp til arbeidet*» (N2). I sammenheng med sannsynlighets- og konsekvensreducerende barrierer kan det tenkes at næringsstandardens sentraliserte bestemmelser og HMS-rådgivernes veiledning, har en viktig funksjon særlig når det gjelder myke barrierer som papir og mennesker. Dette fordi myke barrierer gjennom standardisering og veiledning vil kunne skape forståelse og bevissthet om farer, og tydelige retningslinjer for trygt arbeid (Reason, 1997), og dermed mer bevissthet rundt det å tenke barrierer og beskyttelse. Videre kan det hevdes at utforming av harde og fysiske barrierer lettere vil kunne utformes og etableres med myke barrierer som grunnlag.

Motsetningene mellom Safety-I og Safety-II kan forklares ved at den første vektlegger å være proaktiv og å gjøre justeringer i forkant, mens den andre responderer og korrigerer noe som har skjedd i etterkant (Hollnagel, 2014). Proaktivt sikkerhetsarbeid krever at man kan forutse og handle etter dette, at man forstår hvordan systemer fungerer, hvordan miljøet utvikles og endres, og hvordan disse faktorene påvirker hverandre, noe som tidligere er hevdet å være utfordrende for gårdsbruk grunnet kompetanse og kapasitet. I forbindelse med perspektivet på proaktivt sikkerhetsarbeid er det interessante funn som tyder på et generasjonsskifte i gårdsbrukene, der bøndenes bakgrunn kan se ut til å påvirke HMS-arbeidet (N1-N4, B1, B2 og B4). Intervjuene får fram yngre personer oftere spør etter hjelp med farlig arbeid, de har mindre utfordringer med dokumentasjonsarbeid, og har et mer nyansert og positivt forhold til HMS. «*Det er ikke like akseptert å være negativ til HMS lengre*» (N3). Bakgrunn fra andre bedrifter kan også se ut til å medføre mer bevissthet og kjennskap til hva regelverkene innebærer og krever. «*De som har vært i andre yrker der HMS er en mer naturlig del, de bruker tilgjengelig verktøy og har*

system på det og tenker HMS. De er også mer aktive og interessert, og leter etter dokumentasjon og løsninger» (N2). Dette funnet kan hevdes å forsterke viktigheten av å formidle regelverket og arbeidsoppgavene knyttet til sikkerhet på en slik måte at det blir forståelig for gårdsbrukene. Særlig på bakgrunn av at system for helse og sikkerhet har vist seg å være viktig for å forebygge ulykker (Arocena og Nunez, 2010).

Denne delen av diskusjonen tar for seg temaet om forholdet mellom formelt og uformelt sikkerhetsarbeid, nærmere bestemt hvordan gårdsbrukene skal gjøre ting som planlagt vs. hvordan arbeidet faktisk gjøres i praksis. Fokuset her vil være på samsvaret mellom disse.

Ifølge tidligere forskning kan arbeidsoppgaver relatert til sikkerhet bli nedprioritert i små bedrifter, blant annet på grunn av at mange utfordringer oppstår og skal håndteres på samme tid. Dette medfører også at det praktiske HMS-arbeidet blir å løse problemer når de oppstår istedenfor å planlegge hvordan de kan løses eller unngås (Hasle og Limborg, 2006; Hasle et al., 2009; Hasle et al., 2012). Safety-II-tilnærmingen blir også relevant i denne sammenheng ved at den erkjenner utfordringene med motstridende mål, begrensede ressurser og press for å få gjort mer under usikkerhet og endrende tempo (Hollnagel, 2014), noe som karakteriserer små bedrifter og gårdsbruk. Tilnærminga tar også hensyn til at variasjon er uunngåelig og at arbeid som involverer mennesker alltid vil være varierende. Funn fra intervjuene viser et gjennomgående tema omkring forholdet mellom formelt sikkerhetsarbeid og mer uformelt sikkerhetsarbeid, nærmere bestemt samsvaret mellom hvordan ting planlegges og skal gjøres, og hvordan det faktisk blir gjort. Samtlige informanter fra gårdsbrukene (B1-B4) er klare på at de forsøker å etterleve krav og gjøre arbeidet riktig, men at de må handle ut ifra situasjonen de befinner seg i. Ofte gjøres arbeidet selv heller enn å vente på hjelp (B4), dyr og maskiner kan skape farlige situasjoner og man kan ikke planlegge for alt som skjer på en gård (B1). Sitatene fra to av informantene oppsummerer dette temaet godt:

«Jeg prøver å være i henhold til KSL, men kan ikke legge skjul på at når du holder på med en oppgave, så er det veldig mange sammenhenger der KSL fungerer som et system og at det er et praktisk system på siden. Dette er litt tabu å snakke høyt om, men det er jo nesten sånn i alle næringer at vi har to system. Et for å dekke teorien og papirer, og et som fungerer i hverdagen» (B2).

«Jeg lagde mange fine planer og det jeg måtte gjøre, men da jeg kom ut i realiteten så gjør man det som oppfattes som mest praktisk i øyeblikket. Det er såpass fokus på å få gjennomført en arbeidsoppgave og det er den du skal gjøre. Så fokuset er ikke måten den skal gjennomføres på, men at den skal bli gjort. I en del sammenhenger kan sikkert regelverk og krav være praktiske, men på en annen side så er landbruket så praktisk relatert og så knyttet til å gjennomføre en oppgave at der ofte ikke er mulig å forholde seg til alle dokumentasjonsregler» (N2).

Det som informantene snakker om her kan ses i sammenheng med teori om *work-as-imagined* og *work-as-done*, altså et manglende samsvar mellom hvordan man forestiller seg at ting skal gjøres og hvordan det faktisk blir gjort (Hollnagel, 2017). På bakgrunn av dette kan det hevdes at gårdsbruk som små bedrifter har enda større utfordringer enn tidligere antatt, ettersom de skal gjøre forebyggende sikkerhetsarbeid med begrenset forståelse for hva det innebærer og krever, i tillegg til store uklarheter om hva man skal planlegge for når arbeidsdagen er preget av mer eller mindre variasjon. Derfor kan det hevdes at sikkerhetsansvarlige i næringa, altså både gårdsbrukene og næringsaktørene, bør involveres i alle regulerings- og sikkerhetsprosessene for å sammen komme fram til passende løsninger på utfordringene.

Oppsummert viser temaene diskutert og knyttet til forskningsspørsmål 2 om sikkerhetsarbeid at gårdsbrukene er preget av en top-down-tilnærming med sentraliserte bestemmelser, der fokuset er på standardisering og etterlevelse av krav. Det kan tenkes at Safety-II-tilnærmingen i utgangspunktet skal være førende for proaktivt arbeid, men at det ofte blir en Safety-I-tilnærming. Noe av sikkerhetsarbeidet er en del av daglig drift, mens andre deler er mer avhengig av ekstern kompetanse. Det har også blitt vist at funnene kan tyde på et manglende samsvar mellom det formelle systemet og hvordan ting gjøres i praksis, på grunn av varierende arbeidsdager som krever at gårdsbrukene handler ut ifra hva situasjonen tilsier at må gjøres.

6 Konklusjon

Avslutningsvis skal oppgaven besvare problemstillinga; *Hvordan er forholdet mellom sikkerhetsregulering og bøndenes sikkerhetspraksis i driften av små gårdsbruk?* Dette gjøres ved å svare på begge forskningsspørsmålene; *Hvordan reguleres sikkerhetsarbeidet tilknyttet gårdsdrift?* og *Hvordan arbeider gårdsbruk med sikkerhet som en del av gårdsdrifta?*

Næringsstandarden Kvalitetssystem i landbruket regulerer sikkerhetsarbeidet tilknyttet gårdsdrift og har som hensikt å oversette og forenkle regelverket for å lette byrden som gårdsbrukene har med å etterleve krav til HMS. I denne sammenheng viser tidligere forskning, teori og funn fra intervjuer at gårdsbruk på samme måte som andre små bedrifter, har særegne utfordringer med reguleringsarbeid. På bakgrunn av dette hevder oppgaven at gårdsbrukenes og landbruksnærings kapasitet til å regulere seg selv gjennom en næringsstandard er begrenset, ettersom at forutsetninga om gårdsbrukenes forståelse og næringsaktørens formidling skaper utfordringer med å være i henhold til reguleringas formål. Likevel vil oppgaven legge vekt på at samregulering mellom myndigheter, gårdsbrukene og aktørene imellom tyder på at prosessene går i riktig retning med tanke på tilpasning av reguleringer for små bedrifter.

I henhold til KSL-standardene arbeider gårdsbruk med sikkerhet som en del av gårdsdriften på en formell måte, med ovenfra-og-ned-bestemmelser med fokus på etterlevelse av krav. På den andre siden tyder bestemmelsene i regelverket også på at det legges til rette for Safety-II-proaktivt arbeid, men at tilnærminga ofte faller tilbake på en Safety-I-tilnærming på grunn av nødvendigheten av ekstern kompetanse og manglende kapasitet til å drive proaktiv sikkerhetsstyring. Dette sees i sammenheng med at forholdet mellom det formelle systemet som innebærer å etterleve reguleringer og å gjøre systematisk HMS-arbeid, og hvordan dette arbeidet faktisk gjøres i praksis, kan tyde på å være preget av et manglende samsvar. Varierende og uforutsette arbeidsdager med mange arbeidsoppgaver, mye alenarbeid og tidsklemme medfører at bøndene ofte gjør det som situasjonen krever at må gjøres, og HMS-arbeid kan hevdes å bli mindre prioritert enn alt det andre som må gjøres for å drifte gårdene. Kapasiteten til både sikkerhetsstyring og regulering av gårdsbrukene kan dermed sies å være begrenset.

Oppgavens bidrag er på bakgrunn av det overnevnte å rette fokuset mot utfordringene til små bedrifter/gårdsbruk, og å synliggjøre skillet mellom kapasiteten til formelt regulerings- og sikkerhetsarbeid og det uformelle arbeidet som gårdsbrukene gjør på daglig basis.

Videre forskning kan ut ifra disse funnene undersøke de områdene som denne oppgaven ikke har redegjort for på et detaljert vis. Det anbefales å undersøke nærmere hvordan det praktiske sikkerhetsarbeidet konkret foregår, noe som tydeligere kan beskrives og forklares gjennom observasjonsstudier eller gårdsbesøk for å få innsyn i disse prosessene. Begrepene læring, kultur og psykososialt miljø går igjen i intervjuene, men er ikke tatt med på grunn av oppgavens omfang. Disse kan være interessant å undersøke nærmere. Et større utvalg vil også kunne si mer konkret om funnene fra oppgaven er typiske og virkelige beskrivelser av gårdsbruk.

Referanseliste

- Aalders, M., & Wilthagen, T. (1997). Moving beyond command-and-control: Reflexivity in the regulation of occupational safety and health and the environment. *Law & Policy*, 19(4), 415-443.
- Arbeidstilsynet. (2021). Jordbruk og skogbruk. Hentet 31.05.2021 fra <https://www.arbeidstilsynet.no/om-oss/prioriterte-aktiviteter/jordbruk-og-skogbruk/>
- Arocena, P., & Núñez, I. (2010). An empirical analysis of the effectiveness of occupational health and safety management systems in SMEs. *International small business journal*, 28(4), 398-419.
- Aven, T., Røed, W., & Wiencke, H. S. (2017). Risikoanalyse: prinsipper og metoder, med anvendelser. Universitetsforl.
- Ayres, I., & Braithwaite, J. (1992). Partial-industry regulation: A monopsony standard for consumer protection. *Calif. L. Rev.*, 80, 13.
- Ayres, I., & Braithwaite, J. (1992). *Responsive regulation: Transcending the deregulation debate*. Oxford University Press, USA.
- Blaikie, N. (2000). *Designing social research: The logic of anticipation*. Cambridge: Polity Press.
- Bragatto, P. A., Ansaldi, S. M., & Agnello, P. (2015). Small enterprises and major hazards: How to develop an appropriate safety management system. *Journal of loss prevention in the process industries*, 33, 232-244.
- Braithwaite, J. (1982). Enforced self-regulation: A new strategy for corporate crime control. *Michigan law review*, 80(7), 1466-1507.
- Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (Eds.) (2018). *Kvalitative metoder: Empiri og teoriutvikling*. Gyldendal Akademisk.
- Champoux, D., & Brun, J. P. (2003). Occupational health and safety management in small size enterprises: an overview of the situation and avenues for intervention and research. *Safety science*, 41(4), 301-318.
- Cladis, M (1993). *A Communitarian Defense of Liberalism: Émile Durkheim and Contemporary Social Theory*. Stanford, Calif.: Stanford Univ. Press.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- De Merich, D., Gnoni, M. G., Malorgio, B., Micheli, G. J. L., Piga, G., Rosso, A., ... & Tornese, F. (2018). A new model proposal for occupational health and safety management in small and medium enterprises. *Proceedings of the Summer School Francesco Turco*, 101-107.
- Dawson, S., Bamford, M., Willman, P., & Clinton, A. (1988). *Safety at work: The limits of self-regulation* (Vol. 12). CUP Archive.
- Durkheim, É (1993). *The Division of Labor in Society*. Trans. By G. Simpson. New York: Macmillan.
- Engen, O. A. H., Kruke, B. I., Lindøe, P. H., Olsen, K. H., Olsen, O. E., & Pettersen, K. A. (2016). Perspektiver på samfunnssikkerhet. *Oslo: Cappelen Damm*.
- Fairman, R., & Yapp, C. (2005). Enforced self-regulation, prescription, and conceptions of compliance within small businesses: The impact of enforcement. *Law & Policy*, 27(4), 491-519.
- Ferjencik, M. (2020). Practical safety management for small or medium enterprises. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 68, 104281.
- Follo, G., Aas, O., Almås, R., Holte, K. A., Kjestveit, K., Logstein, B., og Storstad, O. (2015). *Ikke en bonde å miste – om ulykker og arbeidsevne i landbruket*. Bygdeforskning.

- Grabosky, P., & Braithwaite, J. (1986). *Of Manners Gentle: Enforcement Strategies of Australian Business Regulatory Agencies*. Melbourne: Oxford Univ. Press.
- Grote, G. (2012). Safety management in different high-risk domains—all the same? *Safety Science*, 50(10), 1983-1992.
- Gunningham, N., & Rees, J. (1997). Industry self-regulation: an institutional perspective. *Law & Policy*, 19(4), 363-414.
- Hagqvist, E., Vinberg, S., Toivanen, S., Hagström, M., Granqvist, S., & Landstad, B. J. (2020). Falling outside the system: occupational safety and health inspectors' experiences of micro-enterprises in Sweden. *Safety Science*, 125, 104631.
- Hale, Andrew, Borys, David, & Adams, Mark. (2015). Safety regulation: The lessons of workplace safety rule management for managing the regulatory burden. *Safety Science*, 71, 112-122.
- Hale, A., & Borys, D. (2013). Working to rule, or working safely? Part 1: A state of the art review. *Safety science*, 55, 207-221.
- Harms-Ringdahl, L. (2004). Relationships between accident investigations, risk analysis, and safety management. *Journal of Hazardous materials*, 111(1-3), 13-19.
- Hasle, P., Kines, P., & Andersen, L. P. (2009). Small enterprise owners' accident causation attribution and prevention. *Safety science*, 47(1), 9-19.
- Hasle, P., Kvorning, L. V., Rasmussen, C. D., Smith, L. H., & Flyvholm, M. A. (2012). A model for design of tailored working environment intervention programmes for small enterprises. *Safety and health at work*, 3(3), 181-191.
- Hasle, P., & Limborg, H. J. (2006). A review of the literature on preventive occupational health and safety activities in small enterprises. *Industrial health*, 44(1), 6-12.
- Hasle, P., Limborg, H. J., Kallehave, T., Klitgaard, C., & Andersen, T. R. (2012). The working environment in small firms: Responses from owner-managers. *International Small Business Journal*, 30(6), 622-639.
- Hillestad, M. E., og Thuen, A. E. (2019). KSL – et verdipapir for bonden. Agri Analyse.
- Holø, R. M., Lusæter, E. (2021). Svenn Ove (39) ble satt ut av spill av spretten kvige på 750 kilo. Hentet 31.05.2021 fra <https://www.ifinnmark.no/svenn-ove-39-ble-satt-ut-av-spill-av-sprekken-kvige-pa-750-kilo>
- Hollnagel, E. (2014). *Safety-I and safety-II: the past and future of safety management*. CRC press.
- Hollnagel, E. (2017). *Safety-II in practice: developing the resilience potentials*. Taylor & Francis.
- Hood, C., Rothstein, H., & Baldwin, R. (2001). *The government of risk: Understanding risk regulation regimes*. OUP Oxford.
- ICAO, 2006. Safety Management Manual. <<http://www.icao.int>>.
- Internkontrollforskriften. (1997). Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (FOR-1996-12-06-1127).
- Karlsen, J. E. (2011). Metoder for HMS-regulering (2. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kines, P., Andersen, D., Andersen, L. P., Nielsen, K., & Pedersen, L. (2013). Improving safety in small enterprises through an integrated safety management intervention. *Journal of safety research*, 44, 87-95.
- KSL-Matmerk. (2021). Om KSL. Hentet 31.05.2021 fra <https://www.ksl.no/no/om-ksl>
- Landbruks- og matdepartementet. (2010). *Helse, miljø og sikkerhet i landbruket: Organisering og arbeidsformer*. Arbeidsgrupperapport, mars 2010. Landbruks- og matdepartementet.
- Legg, S., Laird, I., Olsen, K., & Hasle, P. (2014). Guest Editorial: Special Issue—Understanding small enterprises: Healthy lives in healthy businesses: Creating healthy

- work in small enterprises—from understanding to action: Summary of current knowledge.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- McCarthy, J. C., Wright, P. C., Monk, A. F., & Watts, L. A. (1998). Concerns at work: designing useful procedures. *Human-Computer Interaction, 13*(4), 433-457.
- Masi, D., & Cagno, E. (2015). Barriers to OHS interventions in small and medium-sized enterprises. *Safety science, 71*, 226-241.
- Mei, Q., Wang, Q., Liu, S., Zhou, Q., & Zhang, J. (2020). Effects of organizational safety on employees' proactivity safety behaviors and occupational health and safety management systems in Chinese high-risk small-scale enterprises. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics, 26*(1), 101-111.
- Micheli, G. J., & Cagno, E. (2010). *Dealing with SMEs as a whole in OHS issues: Warnings from empirical evidence*. *Safety science, 48*(6), 729-733.
- Mostue, B. A., Sjøberg, M., og Winge, S./Arbeidstilsynet. (2015). *Arbeidsskadedødsfall i Norge: Utviklingstrekk 2009-2014 og analyse av årsakssammenhenger i fire næringer*. Arbeidstilsynet – Kompass Tema nr. 3 2015.
- Provan, D. J., Woods, D. D., Dekker, S. W., & Rae, A. J. (2020). Safety II professionals: How resilience engineering can transform safety practice. *Reliability Engineering & System Safety, 195*, 106740.
- Reason, J. (2016). *Managing the risks of organizational accidents*. Routledge.
- Reiman, T., & Rollenhagen, C. (2011). Human and organizational biases affecting the management of safety. *Reliability Engineering & System Safety, 96*(10), 1263-1274.
- Renn, O. (2008). *Risk governance: Coping with uncertainty in a complex world* (Earthscan risk in society series). London: Earthscan.
- Schmidt, L., Gunnarsson, K., Delleve, L., & Antonsson, A. B. (2016). Utilizing occupational health services in small-scale enterprises: a 10-year perspective. *Small Enterprise Research, 23*(2), 101-115.
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research: A practical handbook* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sinclair, R. C., & Cunningham, T. R. (2014). Safety activities in small businesses. *Safety science, 64*, 32-38.
- Sørensen, O. H., Hasle, P., & Bach, E. (2007). Working in small enterprises—is there a special risk? *Safety Science, 45*(10), 1044-1059.
- Yin, R. K. (2017). *Case study research and applications: Design and methods*. Sage publications.
- Yin, R. K. (2015). *Qualitative research from start to finish*. Guilford publications.
- Yin, R. K., & Davis, D. (2007). Adding new dimensions to case study evaluations: The case of evaluating comprehensive reforms. *New directions for evaluation, 2007* (113), 75-93.

